

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Historia Provinciæ Paraquariæ Societatis Jesv

Techo, Nicolas

Leodii, MDCLXXIII.

Liber Sextus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-38528

HISTORIÆ
PROVINCIAE PARAQUARIÆ
SOCIETATIS JESU
LIBER SEXTUS.

CAPUT

I.
Tucumaniæ in Regionibus varia per Socios patrata narrantur.

1618.

Joannes Viana Restoratus inquit.

Blasii Gutierrez heroica facinora.

Solus ades crematur.

Festa diei violator castigatur.

CAPUT

II.
De Chilensorum Sociorum rebus.

Per Valles Cuiosenses excurruntur.

Senatus Chilensis in Indos pietus.

NNO millesimo sexcentesimo decimo-octavo, Didacus Torres è Peruvia, quo stipis contrahendæ ergo iverat, redux, octo aureorum millibus Collegium Cordubense, Estecensem sedem, & Socios inter Indos versantes, majori affectu quam ope juvit. Mox deposito Cordubensi Receptoratu, post duos dequadraginta regiminis annos, impetrato ab Præposito Generali otio ita frui cœpit, ut non desineret omnibus esse utilis. Pro eo Joannes Viana ex expeditione Barbaricâ, in quâ multos mortales per Baptismum & alia Sacramenta curaverat, revocatus, Collegio Cordubensi Præpositus est. Ubi Blasius Gutierrez, valetudinarii Præfectus, renovato Divæ Catharinæ Senensis & Divi Xaverii exemplo, cum ob intolerabilem febreorem collegæ abhorrenter ab uno è nostris aposthemate deformato, vim sibi faciens, applicato ore fluidam saniem largissimè fuxit, prompto heroici facinoris præmio: nam, Sociis factum admirantibus affirmavit, liquorem illum melle dulciorem sibi visum fuisse. Is idem, præteriti facinoris dulcore inescatus, ex putrido domestici Æthiopis carcinomate, tentatis aliis frustra remediis, pus labris expressit. Sed Sacerdotes nostri, quaquà latè patet Cordubensis ditio, putrida conscientiarum ulcera exsuctum frequenter ibant: eò majori fructu, quò animorum salus corporum integritati præstat. In Calchaquinâ valle nihilo lentius perditæ gentis morbos Socii persanare contendebant: & quamvis Barbari phræneticorum in morem manum medicorum refugiebant, tamen non pauci sacro Fonte immergi se sinentes animarum remedium admisere. Socii Ethnicorum pagos adeuntes novam ædem Soli dicatam, turpe phanaticarum debacchationum receptaculum, firmatis prius animis, face injectâ concremarunt; tantâ Barbarorum indignatione, ut ægrè eorum furorem evaserint. In Estecenfi urbe cotrivales duo Europæi mulierem quandam deperibant; qui summo mane die Dominico sibi invicem occurrentes, unus alterum ad audiendum Sacrum, alter verò ad villam suam, mastrandæ Tygridis ergò, quam cognoverat in casses incidisse, ex adverso protrahere conatur: neutro alteri cedente, ambo in diversa lati, ad destinatum opus processere: sed qui ad mastrandam Tygridem iverat, temerè se in casses ingerens, à fera adhuc viva laceratus, turpitudinis & contempti Sacri pœnas dedit: salvo interim ob auditam Missam corivali. Muliercula, audito casu, meretricias artes ad pedes Sacerdotis nostri abjuratum venit. In Cucuisensi agro ab uno è Sociis ducenta & quinquaginta capita Baptismo expiata sunt. Aliorum Collegiorum excursores idem beneficium præstitere, hoc & sequenti anno sparsis per amplissimas regiones Barbaris.

IN Cuiosensi Provincia Andreas Agricola Germanus, recens ex Europa advectus, & Christophorus Deodatus, egregia dabant vitæ Apostolicæ documenta, percursis magnâ felicitate Ucoënsi, Cauruanâ & Gliacorânâ vallibus, multis Barbaris in his locis ad Christum de novo adductis. Atque, ut tantorum laborum fructus diuturniores essent, effecit sedula Senatûs Regii Chilensis pietas, diplomate privantis dominio Indorum eos, qui è sedibus paternis Cuiosensis Provinciæ indigenas trans montes ad regni interiora servitum educerent: cujus diplomatis authores cum

Socii

Socii circumferrentur, ideoque nimis in Indos indulgentiam insimularentur, contumeliam propriae, quam alienae injuriam patientiores, salutem Indorum & Senatûs amplissimi decreta ante rumorem habuere. Apud Araucanos non dispar erat Sociorum sedulitas in pervincendis pervicacissimis hominibus. Numerus animarum daemone ereptarum exinde colligi potest, quod unus est nostris ad Ludovicum Valdiviam scribens, sibi fatigata membra iterata Baptismorum collatione fuisse asseruerit. In insulis hoc anno non plura centum & quinquaginta capitibus Christianorum albo addita esse reperio. In regni metropoli tolerantiam certabatur, malevolentissimis hominibus libellos turpissimos contra Socios, & praesertim Ludovicum Valdiviam, acerrimum Diplomatum Reginum, adeoque libertatis Indorum, defensorem, ubique spargentibus. Quos libellos nescio quis Religiosus, animo malevolus, Regio Senatui in Hispania praesentandos extulit; sed calumniae suae se enormitate confecere, inque authores vertit infamia: pro Societatis innocentia Chilensi Episcopo fortiter declamante, & quadruplatores, prout merebantur, exagitante. Inter has turbas ibidem celebris fuit Alfonsi Ovallae ad Societatem vocatio. Is avitam nobilitatem, paternasque divitias, moribus longè superans, Societatis adipiscendae Candidatum apud Provinciale diu se professus fuerat. Cujus ambitum parentes ut interturbarent, nostris scholis amotum, coetaneorum consortio primum implicant, adhuc reluctanti opulentissimum connubium obtrudunt: blanditias, minas, honores, lautitias, terrores, pretiosas vestes, & caetera falsi amoris tentamenta adhibent; aditu Collegii nostri, adeoque Sociorum colloquio, prohibent. Sed quis vocanti Deo satis firma obstacula ponat? Sancti Jacobi urbe, ipsum Conceptionis Immaculatae diem ludorum ostentamentis celebrante, jussus est noster Alfonsus in equo phalerato & elegantissimâ veste compita perambulare. Simul ibat in eodem apparatu frater natu minor, tacitus & secretus ejus custos, qui cum totam paene civitatem potposse circumissent, Alfonsus dissimulante inflexit habenas ad Collegii nostri januas, ubi ex equo desiliens, fratrem in limine obluentem, & jussa parentum obtrudentem, res suas habere jussum ad patrem amandat, aïens nihil inconsulto abs se fieri; sed diu vocanti Deo tandem manus dare. Nec mora Societatis veste, quam per sesquiannum infimis precibus petitam à Provinciali impetravit, induitur. Pugnabit id acriter utrumque parentem, spem domus in optima indolis adolescentem inclinantes. Ergo furibundus pater, frustra tentato Collegii nostri aditu, Senatum rogat, ut vellet filium, Societatis artibus deceptum, ad immaturi consilii experimentum apud Franciscanos tantisper deponi. Annuente Senatu, in veste Societatis, fide publicâ interpositâ, Franciscanis traditur. Lactymae maternae prima tentamenta fuerunt: quibus spreis, propinqui, amici, urbis primores, atque adeo Religiosi ipsi succedere, amplissimae domus optima quaeque, Reipublicae partem quamcumque atas ferret, & summas spes ostentantes: immoto ad hæc Alfonso, & praemitatione Christi omnia fastidiente. Eueris machinamentis omnibus, post sex certaminis à Senatu decretos dies, Senator Regius fortitudinem adolescentis omnium ore deprædicatam coram exploratutus, ab Collegis mittitur, quem cum ipse nullis rationibus labefactare poruisset, pro potestate Collegio Societatis restitui jussit. Quo in certamine præclarum fuit, noluisse tyronem per sex omnino dies, ne ad quietem quidem noctu capiendam, Societatis vestem ponere, ne dolo dormienti subrepta altera supponeretur: nec Franciscanorum triclinium adire voluisse, ne vel levi signo ostenderet ad aliud Institutum, quam quod semel arripuerat, animum inclinasse. Et stetit Alfonso tota vitâ constantia, integrâ semper famâ in Societate magnis muneribus perfuncto, donec anno hujus sæculi quinquagesimo-quarto, Româ redux, unde subsidiarios Socios pro vice-provincia Chilensi Procurator advectum iverat, Limâ è vita decederet. Tyronis decantatae fortitudini addam Baltazaris Pliegi, veterani Socii, heroicum facinus, qui cum in Sacello domestico Saeris operans Eucharistiâ Indo homini pro viarico ministrasset, & Hostiam nauseabundus æger adhuc integram cum stomachi fordibus rejecisset, occasionem egregii facinoris ultrò invadens, Deo ut erat plenus, rejectum cum vomica Corpus Christi sine nausea forbuït: praesenti è Cælo mercede; nam exinde factum, ut

Baptismorum
numerositas.

Calumniam in
Societatem.

Episcopus
Chilensis So-
cietati fa-
vet.

Alfonsi
Ovalla vo-
catio.

In Societa-
tem ingres-
sus.

Probatio.

Constantia.

Baltazaris
Pliegi heroi-
cum facinus.

*Divinitus
cōpensatum.*

Divina libans cœlestibus deliciis exundaret, & eximii verbi Divini Præconis famâ apud Hispanos æquæ ac Indos grandi fructu inclaresceret.

**CAPUT
III**
*De rebus in
Guairania
gestis.*

*Joannes Va-
sæus musica
peritus.*

*Didaci Sala-
zarii & An-
tonii Ruisis
mistic.*

Ostium.

*Incantato-
rium ma-
lificia.*

*Socii ab ma-
lificiis in-
noxii.*

*Insignis ari-
olus castiga-
tus.*

EADEM tempestate lurida lues Guairaniam infestabat. Sed quavis lue pesti-
lentior erat hinc Mamalucorum, inde Villaricanorum furor, servituti Indorum
sine fine insidiantium: ad quos eludendos Antonius Ruisius per adversi Parana-
panæi littorales sylvas excurrrens, quamplurimos partim Ethnicos, partim trans-
fugas, ad caulas Christi reduxit. Dum hæc aguntur Joannes Vasæus Gallobelga,
& Didacus Salazarius Bæticus, nuper advecti ex Europa Sacerdotes, Guairaniam
feliciter tenuere. Vasæus Musicæ peritissimus ingenti fructu Neophytos statim can-
nere docuit. Salazarius in libamentum missionum Apostolicarum cum Antonio
Ruisio ad aliquot transfugas & Piropoënsis gentis reliquias diuturno & difficili iti-
nere ire iussus, magnum retulit operæ pretium, trecentis capitibus è dæmonum ser-
vitude Christo assertis, & Lauretum postmodum translatis: adeò diligenti sacrorum
venatorum indagine, ut nullus Piropoënsium Ethnicorum deinde superfuerit, qui
non Neophytis nostris se adjunctum venerit. In utroque Guairaniæ oppido tem-
plum ex solida materia & imbricatum conditum est: in Lauretani dedicatione, spe-
ctantibus Neophytis noctu hilaria facientibus, è veteri templo cœlesti specie pro-
diere puellæ tres fulgorem spargentes, quæ postquam aliquamdiu sui admirationem
Barbaris concitavere, eò unde venerant redeuntes, videri desiere; utrum Angeli
locorum genii, an defunctorum manes, dæmonumve ludibria fuerint, hæctenus
incompertum. Antonius Ruisius hæc spectacula cœlitus ostensa ad conciliandam
novi templi venerationem non futilis talium rerum approbator astimavit. Inter
reductos nuper Barbaros reperti plures sunt arioli, incantata ossa sub Neophytorum
stratis, cum certa plerumque corporum pernicie, sepelientes. Detectis incanta-
tionibus, in multiplicis mali authores, & tot mortium patratore animadversum
est, cognitumque inter supplicia, ad Socios mañtandos incantata officula sub ipsis
Exhomologeteriis in templo etiam fuisse posita, nullo tamen sequuto damno: dæ-
mone in tales viros nullam se vim habere fatente. Ex punitione orta ariolorum
emendatio, & sincera ad partes Christi transitio. Sed famosum ejusmodi vetera-
toris delirium lubet explicatiùs proponere. Is ex Océani Brasilici littoribus, uno
servulo & mulierculâ comitatus, divenditis quaquà transibat ineptiis, Lauretum,
Cataldini sedem, ubi appulit, statim in littore plebeculam congregat, assumptoque
ariolis usitato ex plumis paludamento, & agitato ex capræ calva crepitaculo, pha-
naticè saltitans proclamat se verum necis, seminum, ac messis dominum esse: suæ
potestati omnia subjici: sufflatu suo omnia perdere, rursumque creare posse: se
trinum in personis esse, unumque Deum: nam, inquebat, comitem meum (ser-
vulum scilicet) splendore vultus mei aliquando genui, & ex ambobus nobis puella
hæc processit, quam æquali amore prosequimur, ejus corpore alternatim abutentes.
Monstrum id hominis terrori novellæ genti fuit, quam ut potentius concuteret,
ingentia minarum portenta stentoreâ voce deblaterans, vociferabatur se omnia
mortibus corrupturum: quin & in conspectu Cataldini nefandus hospes insanire
non desinens, repetitâ crepitaculi agitatione, saltuque iterato, infandæ triadis pro-
bra impudentissimè propalare ausus est, aiens suo flatu, si quid in se auderent, Neo-
phytos cum suis Sacerdotibus perditurum. Sed Cataldinus, justâ irâ percitus, ad-
stantes jubet in hominem involare, mox lictoribus traditus exquisitissimis flagris
bellus Deus excipitur; qui post aliquot plagas, quamvis vociferaretur se Deum non
esse, se nihil ab homuncione tenebrionève differre, proclamaretque omnem suam
divinitatem evanuisse, & se nihil halitu suo posse: tamen non antè desitum est,
quàm lacertosi Neophyti, inter puerorum cachinnos, centum plagas numeratò
impigissent. Duobus sequentibus diebus iterum publicè in eum fustigatione ani-
madversum est, ut tertio trinum se Deum esse ritè abjuraret. Vexatio intellectum
dedit: nam mulierculâ & servulo ejus Laureti detentis, ipse ad tempus extra Pro-
vinciam relegatus est, unde completo exilii tempore redux, Christianis moribus
assuevit: futurus Divinæ Clementiæ argumentum, mortalium perditissimis the-

sauros

fauros suos aperire amantis. Interim pestis notabili Sociorum curâ Guairaniæ oppida divexabat, cujus metu quamplurimi Neophyti Cathecumenique, rati in dispersatos contagiosum malum leviturum minùs, manipulatum ad suas sylvas diffluebant, remedium animarum corporum salutem postponentes. Ethnici, ad quos non pauci transfugerant, occasione utentes, persuadere conabantur, qui apud nostros remanserant, ut, oppidis desertis, se è gravibus malis ad antiquam libertatem tandem extricarent: quin etiam intentatis minis nihil optare ardentius se significabant, quàm si in aliquo Sacerdotum nostrorum cranio compotitate possent. Antonium Ruisium, & veteres ferè omnes Neophytos, vis mali prostraverat, adeò terribilis, ut jam integri deessent, qui cadavera sepelirent. Sic tertii oppidi fundamenta, dilapsis plerisque incolis, subversa sunt. Ubi Ruisius convaluit, peste utcumque dissipatâ, Socii tum per se, tum per Neophytorum fidelissimos, in omnem partem se versavere, quorum diligentia ex remotissimis sylvis palubundi plerique eruti, rursùm se oppidanis adjunctum venèrunt. Illud singulare: navigiolo, quo numerosi transfugæ ad oppida revehebantur, submerso, infans adhuc lactens tandem aquis supernatavit, donec è periculo ab adnatantibus ereptus, melioribus aquis immergeretur. Postquàm omnes Neophyti ad oppida ex dispersione revocati sunt, ad refarciendas pestis ruinas, Ethnicos reducendo, Sociorum animi erecti sunt: satisque constat campestrium Guairaniæ populorum hæc tempestate benè magnam turbam nostris oppidis, datâ Christo fide, se adjunctum. Præterea Salazarius ex magni Paraniæ littoribus sylvestrem gentem magno numero & labore reduxit ad oppidum. Emissarii verò Neophyti perpetui erant in indagandis Barbaris: qui nemora inter Paranam & Huibaum scrutabantur, incidere in homines supra communem Guairaniæ gentis conditionem feroces: plerique, insertis tribus quinqueve prominentibus lapillis, utrumque labrum sibi deformaverant; casas seipsis humiliores habitabant; pro omni cibo dactylis & palmarum meditullio, modicæque ferarum venatione ac radicibus victitabant; ferri defectum supplebant acutis lapidibus aut ossibus oblongo ligno insertis. Nullum nomen, quo Deum significarent, habebant; tonitruum pro omni Numine venerabantur. Horum hominum septuaginta tria capita Apostolici venatores unâ excursionem ad oppidum traxere: sed quòd cibus sponte natis & in umbra naturam assuefecissent, intra annum omnes, si quatuor excipias, admisso priùs Baptismo, satis concessere. Alii excursiones alios Ethnicos vario numero Cathecumenis adjunxere. Sub id tempus aliquot Brasiliæ oræ coloni, Indorum abactores, ad nova Guairaniæ oppida venèrunt, narrantes se ad Maranionem fluvium per immensa pericula infinito pænè terrarum tractu penetrasse, reperisseque per eos populos traditam à Majoribus Sancti Thomæ memoriam adhuc vigere; multa etiam de varietate nationum, in Americæ Mediterraneis hæcenus incognitarum; de fluminum terrarumque conditionibus, ac curiosis rebus addebant, quas recensere nec mearum partium est, nec auctores tales sunt, ut calamum, veritati dicatum, iis accommodare debeam. Hoc maxime anno ex quinque sagittariorum millibus, quos Cataldinus & Maceta ad Pirapi, Parapananæ, & aliorum fluminum littorales latebras censuerant, nulli restabant fermè baptizandi; omnibus (si manipulos à prædonibus abactos excipias) ad duo oppida variis excursionibus per Societatem feliciter reductis. Atque tum demum Piro-poenisium & Parapananæ accepta à Majoribus traditio de Sancti Thomæ Apostoli per Guairaniam prædicatione, & ejusdem de Societatis laboribus prædicatione, inter res credibiles habita est; quam rem simul narrandam ad id tempus rejeci.

JOSEPHO Cataldino & Simoni Macetæ Parapananæ fluminis accolæ ad oppida primùm reducentibus, Maracana inter suos potens, & plures alii Ethnici narrare, traditum à majoribus accepisse se, Sanctum Thomam (quem Zume Brasiliæ ac Guarani propria dialecto vocant) per Guairaniam iter olim habuisse, prædixisseque popularibus suis, futurum aliquando, ut gens omnis per viros Crucem manibus præferentes ad duo oppida reduceretur: quòd factum fuisse Laure-

1619.
Pestis Neophytos dispersat.

Oppidi initia disturbata.

Puer portento servatus ad Baptismum.

Sylvestrium hominum mores.

De Sancti Thomæ memoria.

CAPUT
IV.
De D. Thomæ Apostolici itineribus.
Apud Parapananæ accolæ Sancti Thomæ memoria viget.

Et apud Pi-
rapoënses.

Item apud
Basilos.

Semita Di-
vi Thomæ.

Sancti Tho-
mæ in Para-
quaria me-
moriam.

Item in Pe-
ruvia.

De Carabu-
censi Cru-
ce.

tani & Divi Ignatii incolæ oppidorum constructione contendebant. Septennio post, idem Cataldinus, Pirapoënsibus Evangelium annuncians, & alii postmodum Socii, variis in Guairaniæ regionibus eandem Divi Thomæ memoriam prædictionemque vigere repperunt: fidem adstruit traditæ à tot populis memoriæ pars epistolæ Emmanuëlis Nobregæ, Brasiliæ Visitatoris, Anno millesimo quingentesimo quinquagesimo-secundo, in hunc planè modum. *Habent, inquit, incolæ, hoc est Brasili, Sancti Thomæ notitiam, quem Zume nuncupant, eumq; hæc iter fecisse à Majoribus acceperunt, & Apostolica vestigia adhuc cerni propè quemdam fluvium affirmant; quod ut certius cognoscerem, ipse abii, & propriis oculis inspexi quatuor pedum & digitorum satis altè impressa vestigia, quæ nonnunquam aqua excrevens cooperit: serunt autem ea relicta, dum Divus Thomas prosequutores, ipsum configere volentes, fugeret, flumenq; divisum fuisse, per cujus medium ad ulteriorem ripam sicco pede profectus, in Indiam abiit. Pari modo narrant, sagittas, quibus ipsum petebant, in sagittarios reflexas, sylvasq; per quas gradiebatur, eedentes viam præbuisse: illum quoque pollicitum fuisse, se aliquando has regiones revisurum.* Hæc Nobrega. Nec absonat Orlandinus in historia Societatis. E Brasiliâ in Guairaniam euntibus spectabilis adhuc semita visitur, quam ab Sancto Thomâ ideo incolæ vocant, quòd per eam Apostolus iter fecisse credatur: quæ semita quovis anni tempore eundem statum conservat, modicè in ea crescentibus herbis, ab adjacenti campo multum herbescenti prorsus dissimilibus, præbetque speciem viæ artificiosè ductæ: quam Socii nostri Guairaniam excolentes persæpe non sine stupore perspexisse se testantur. Præterea juxta Paraquariæ metropolim rupes utcumque cuspidata, sed in modicam planitiem desinens cernitur, in cujus summitate vestigia pedum humanorum saxo impressa adhuc manent, affirmantibus constanter indigenis, ex eo loco Apostolum Thomam multitudini undequaque ad eum audiendum confluenti solitum fuisse legem divinam tradere: & addunt Mandiocæ, ex quâ farinam suam ligneam conficiunt, plantandæ rationem ab eodem accepisse. Laurentius Gradus, Episcopus Paraquariensis, & postmodum insulâ Cusquensî donatus, vestigia ejusdem Apostoli, & Franciscus Alfarus Senator Regius, per Misquensem Provinciam repperisse se asserunt. Peruviani vestem inconsutilem incognitæ materiæ inter deflagrantis montis cineres inventam; par calceorum (teste Didaco Alvares de Paz) fragrantissimi odoris; vestigia lapidi etiam impressa cum litteris exoticis; semitam per arundinetum Titicæ paludis adhuc spectabilem ostentant: summis viris arbitrantibus ea omnia, ob perseverantem inter Indos memoriam, ad Sanctum Thomam Apostolum (quem Tume vocant) referri debere. Torribius Archiepiscopus Limensis, sanctitatis famâ inclutus, saxum illud, cui vestigia humana impressa sunt, sacello claudi curavit: & ante Hispanorum adventum Colla, Tupa Guarcaris Ingæ pueritiæ moderator, eundem lapidem adorari ab suis olim jusserat. In Cachensi regione visuntur adhuc rupes igne tostæ, constante famâ, quod ignis è cælo missus has olim concremarit, in vindictam intentatæ mortis cuidam homini legem divinam annuncianti, quem hominem Collæ, Peruvix alteri populi, eò venerationis habuerunt, ut Creatoris filium appellarent. Sed nihil ita ad rem meam facit, quàm Crux Carabucensis totâ Peruvia celebris. Carabucum Neophytorum pagus est; ad lacum Titicam, sub quo lacu, indicio ab Indis accepto, Sarmientus loci parochus, post diurnam fossionem Crucem repperit, tantam celebritatem brevi tempore consequutam, quantum illi patrata miracula pepererunt; inter quæ illud mirandum maximè, quod non secus ac primaria Crux, particulatim scissa, nihil suæ magnitudinis deperdat, tantum iterum portentose crescens, quantum ad fovendam mortalium pietatem minutarum partium abscissione decreverit. Constans opinio est, Crucem hanc Carabuci ab Divo Thomâ Apostolo olim fuisse erectam, freudentibus dæmonibus, aientibusque, nullâ se deinceps responsa daturus, donec de medio tolleretur: idcirco Indi in adjacentem lacum eam præcipitavere: quod dum sapius fecissent, & semper aquis supernatans emergeret, nulloque igne absumi posset, tandem altissimè defossam sub ipso lacu Titicâ, immenso superjecto terræ pondere, obruerunt. Signa adhuc extant intentatæ combustionis. Cæterum, quia nulla, nec in Peruvia,

nec in adjacentibus Provinciis, reperitur materia similis ei, ex quâ Crux Carabucensis facta est, conjectat Antonius Ruissius è Brasiliâ, ubi ejusmodi speciei visuntur arbores (& vidisse se asserit) per Guairaniâ Paraquariamque ab Apostolo fuisse transportatam. Quod si quis pondus objiciat vix tribus equis portabile, etiam fidem negabit Osorio, asserenti in Malepur, Cambaizæ oppido, ubi sepulchrum Apostoli cernitur, lignum adhuc ostendi ab Divo Thomâ illuc miraculosè advectum, cujus ligni ea est vastitas, ut ne boum quidem copiosa multitudo. (aut plura elephantum juga, ut Mendoça ait) loco id movere queat. Quidquid sit, nos ter Didacus Torres Carabucensis Crucis particulas auro incrustatas Clementi Octavo, & aliquot Purpuratis Patribus, cum obtulisset, non sine æstimatione rei mirabilis receptas fuisse, in authenticis schedis traditum reperio. Quod si quis addubitet quorandem modo in Americam Apostolus navigarit, legat epistolam Asiaticam Navarchæ, demonstrantis, id sine miraculo fieri potuisse. Non me latet quàm multa de Sancti Thomæ itineribus inter apocrypha recensentur. Nam ut longè certissimum est, in omnem terram exivisse sonum Apostolorum, sic quâ singuli iverint non æquè notum. Ideo quæ jam scripsi, narrare potiùs quàm asserere malui; ne silendo, communi gravissimorum hominum æstimationi refragari, & conjecturas pro compertis rebus venditando, veritatem temerè exponere videar. Nunc tritiori viâ incedamus.

HOc anno primùm Neophytis in Guairaniâ Corpus Christi communicatum est. Nam ut semel hoc dicam, non statim Barbaris ad fidem conversis Eucharistia conceditur, tum ob fidei imbecillitatem, tum ob Indorum diminutum caput: tum denique, ut, crescente tanti cibi desiderio reverentiâque, majori cum utilitate percipiatur. Itaque per totam provinciam Provincialis Oniatus statuerat, ut octavo tantùm aut septimo ab novorum oppidorum foundatione anno delectus Neophytorum haberetur, quibus cœlestis esca tribueretur. Postquam igitur increbuit ad id seligendos esse aliquos, mirum quantis precibus syngrapham, electionis tesseram, ambirent. Cùm verò cognovissent Doctrinæ Christianæ peritos, & non alios, summum illud beneficium consequuturos; quotidie omnes per multas hebdomadas ad templum ventitabant, aut sui experimentum daturi, aut quod sibi deesset ab Sociis percipituri. Gentis primores verecundiâ provectæ ætatis, cùm ægrè se ad audiendam catechesim accommodarent, jam amore cœlestis cibi pueris immixti ferulæ se submittebant, in officinis, in domibus, in agris, in compitis diu noctuque personabant voces doctrinam Christianam addiscentium, nihilque molestius ferentium, quàm quando minùs capaces ab Sacerdotibus repellebantur. Honestâ mulier ab Sacerdote nostro, cui cognita non erat, repullam passa, ita ob frustratum cœlestis cibi desiderium indoluit, ut viribus repente defecta è templo priùs pedem efferre non potuerit, quàm exanimata, ac cibo cœlesti donata, pristinum spiritum sibi reddi sentiret. Sed longè illud est mirabilius. Convenerant ad templum inter Neophytos Sacræ Communionis candidatos duæ mulieres, tam corpore sibi invicem similes, quàm animo dispares: nam una sortilegiis ad insaniam olim dedita, famosum sibi nomen apud populares fecerat: altera modestissimis moribus inter coætaneas prælucebat virtutum omnium exemplo. Hæc igitur è turba assurgens modestè postulat à Patre ut examinetur: Sacerdos noster, vultus similitudine deceptus, autumans eam esse magam, elatâ voce monet, cibum Angelorum non dari canibus ad vomitum redire pronis: escam vitæ non dari fœminis mortem manu facere assuetis, nisi diuturnâ patientiâ Fidei Christianæ se probassent. Hoc dicto, jubet ad experimentum de geniculis, præmissâ publicè professione Fidei, præteritos errores detestari. Optima mulier nihil morata in medium prodiens, imperata facit; sed mox qualis esset deprehensa, interrogatur ab Sacerdote, erroris pœnitente, quo animo indebitam castigationem suscepisset: cui illa respondit, durum quidem sibi illud accidisse, sed Divinæ escæ desiderio obloquutam se non fuisse, quòd putasset iis tentamenti opus esse ad discernendos eorum animos, qui Angelorù Panem ambirent.

De Divo Thomâ itineribus.

CAPUT V.
De prima Neophytorum communiione.

Tardè communiõ Neophytorum conceditur.

Impenitens ab eisdem desideratur.

Communionis desiderio mulier deliquitum patitur.

Barbara mulieris ad communionem experimentum singulari.

*Communi-
cantium vo-
luntaria ca-
stigationes.*

quo ne privaretur, quamcumque verborum acerbitatem sibi subeundam duxisse. Ex recenter communicantibus reperti, qui biduum ante Communionem jejuni perstiterint, ne guttâ quidem aquâ degustatâ. Multi diu ante & post Communionem ab usu conjugum se abstraxere, quò purius Cœlestis Sponsi amplexibus fruereutur. Pridie Communionis immoderatâ se flagellatione cruentare, ponderosas per oppidum Cruces bajulare, inediâ corpus macerare, totum fermè diem in templo perseverare, minutissimas conscientiarum noxas apud Sacerdotes iteratò deponere, plerorumque exercitium fuit. Plures percepto hoc Divino Antidoto corporum salutem consequuti sunt. Fuere ex sequiori sexu non pauca, quæ ad turpes amores se sollicitantibus responderent, execrandum esse, corpus Christi Corpore sanctificatum scœdare. Profligatissimæ vitæ adolescens nullis pœnis, nullis monitis, nullo metu hætenus coërceri potuerat, quin quâvis datâ occasione libidini fræna laxaret: sed in remedium animæ, Corpore Christi infimis precibus impetrato, adè se fortem contra blanda vitia sensit, ut deinceps, ne leviter quidem, præteritarum spurcitiarum vestigiis pede impresso, omnium ore pro castissimo prædicaretur.

CAPUT

VI.

*Egregia
Neophyti
virtus de-
scribitur.*

*Modus se-
stendâ se Deo.*

His attexam in altero genere pietatis Piravi Neophyti mores. Is, ante admissam fidem, unicâ uxore contentus, cum eadem, post baptismum, matrimonio ritè confirmato, vitam agebat, supra conditionem Barbarorum planè commendabilem. De Divinis rebus, & præsertim amore Christi, adè subtiliter loquebatur, ut Sacerdotes suos in admirationem raperet: à quibus percunctatus quomodo vitam transigeret, hæc fermè respondit. *Vbi, inquit, mane expergiscor, mente & oculis in Cælum versis, simplici actu Fidei, in memoriam revoco Deum ubique adesse, adeoque etiam in anima mea versari, ex cuius presentie consideratione sentio mirabilibus intus illecebris cor meum liquecere, mox, peractis cum familiâ solitis precationibus, domesticos meos monco, ne Christi pro nobis natî, atque in Cruce passî, obliviscantur. Ante Sacrum, renovatâ presentie Divina recordatione, easdem mentis delicias experior: sequutâ præsertim ex his cogitationibus Redemptionis estimatione, & ad specialem, uti spero, Dei amorem electione. Nec dissimiliter me ante agriculturam, aut quodvis aliud opus, gero: quo fit, ut, cum presentem Deum semper mihi habeam, non audeam quidquam tanta Majestatis oculis indignum perpetrare.* Ex hoc colloquio Antonius Rutilus fallus est, edoctum se fuisse modum representandi sibi Deum: quem modum relictis variis imaginationibus, quibus solebat mentem antea torquere, deinceps suavissimè usurpavit: memorabili Dei homines gubernantis exemplo, virum illustrationibus divinis assuetissimum per simplicem & idiotam Neophytum docere amantis. De quo insuper illud scriptum reperio, quòd Socios in reducendis Barbaris, & reductis in officio continendis, ita juverit, ut novella Respublica novo homini multùm se debere fateatur.

CAPUT

VII.

*Ludovicus
Valdivia
multa facit
memoratu
digna.*

*A f. n. s. Ri-
bera mori.*

*Ludovicus
Valdivia
multos à ser-
vitute liber-
rat.*

*Quatuor mil-
lia cum So-
ciis.*

IN Chileno regno Alfonso Ribera Prætor, qui aut impar totius regni invidiæ, aut, ut erat homo militaris, non satis perpensis belli, & nimiorum servitiõrum Indis impositorum damnis, ab torrente se rapi sinens, ipsum Ludovicum Valdiviam, necessaria auxilia ad avertendum multiplex malum ex Regis Catholici placito postulantem, toto ferè quinquennio deseruerat, hoc anno Sacramentis curatus, non sine sensu pietatis, fatis concessit. Eo morte sublato, interim dum successor crearetur, potestate inspectoris Regii ab Rege traditâ usus Ludovicus Valdivia, promulgato iterùm Philippi Tertii, in Indorum levamen propensissimi, Decreto, quamplurimos Chilenos in libertatem asseruit: mox spe rei Christianæ promovendæ erectus, contra difficultates eluctans, Sociis Arauci & in Bonæ-spei oppido degentibus in communicationem laborum assumptis, omnes circum Biovium flumen Indorum pagos lustrat, sollicitatque ad Fidem, tanto successu, ut trimestri spatio quatuor Araucanorum millia ipse cum Sociis Baptismo tinxerit: grande additamentum Christianarum partium, si æquè Fidem servare ac capessere voluissent. Sed gens, superstitionibus ac immodicis vitiis dedita, tam facile baptizari se sivit,

quàm

quàm postea ægrè se moribus Christianorum accomodavit; longèque plus laboris in fruge excolenda, quàm in feminanda, ponendum fuit. Præcipuus obex bonorum morum poligamia erat, & vetus consuetudo Chilenorum, conjuges quanto maximo possunt numero ementium, renuentiumque eas deserere, quas magno pretio comparaverint. Præterea libertatis amittendæ suspicio, si feritatis ostentatione depositâ, mansuetudinem Christianam præferant: dæmonum furor, & id genus similia, ne Fidem conservarent aut capefferent, magno obstaculo erant: continuis tamen excursionibus omni ope contendebant Socii, ne qui se Christo consecrarent, dæmonis servitio se denuò manciparent, quorum improbo labore fructus perceptus est, pro conditione locorum non usquequaque penitendus.

ARCHIPELAGI Chiloënsis insulas gnaviter excolebant, Melchiore Vanegâ præposito, terni Socii. Ad eas insulas semel in anno navis una militibus stipendium lata, ab Chileno Prætorè mittebatur, subvehebatque etiam Sociis, liberalitate Regis Catholici extrema mundi attingentis, aliquantulam annonam: extra quæ tempora nullum cum Apostolicis his viris litterarum alteriusve rei commercium intercedebat, nisi quod post binos ternosve annos mutatis vicibus ad Conceptionis Collegium, conscientiarum suarum rationem reddituri, renavigarent. In his insulis ad octoginta Ædiculas, toridem in vicis littoralibus abs se constructas, continuatâ fermè per totum annum navigatione se conferentes, sex octòve dies in singulis commorati, Barbarorum salutis indefessâ operâ intendebant. Et verò tam grata Insularum præsentia Sociorum erat, ut cum ex uno pago, insulave, ad aliam properarent, lamentabiliter Indi se deferi quererentur, citum regressum lacrymis, gestibus, voce postulantes. Famâ de eorum adventu per quamcumque Insulam delatâ, prodibant catervatim Barbari ex antris & sylvestribus locis, infantes suos Baptismo, & se Exhomologesi, offerentes. Si qui vexationum metu prodire non audebant, aut morbis detinebantur, per abrupta montium & sylvarum in via ab Sociis indagabantur, nullis laboribus parcentibus, quò aliquo animarum lucro ditescerent: & verò ingens retulere: nam perpetuis terrâ marique excursionibus effecere, ut rari jam adultæ ætatis homines in omnibus Chiloënsibus insulis reperirentur, qui non Baptismum admisissent: constatque ex Provincialis ad Generalem Præpositum litteris, à primo Societatis in eas insulas ingressu, per Socios novem circiter capitum millia fuisse baptizata. Tantis laboribus fructibusque non contenti, ultima terrarum pervadentes, ad Chunorum Huillorumque terras penetrare ausi sunt: quam expeditionem, quia egregium Apostolicæ fortitudinis exemplar habet, retracto ad præterita tempora tantisper stylo, non illibenter simul expediám.

CUM Didacus Torres Provincialis Melchiorem Vanegam, & Joannem-Baptistam Ferrufinum ad Chiloënses Insulas primùm amandaret, utrique in mandatis dederat, ut in Chunorum & Huillorum, freto Magellanico adjacentium, mores diligenter inquirerent, & si quæ spes affulgeret eò facem Evangelicam traducendi, speciatim ad se perscriberent: quorum utrorumque votis Delco, Chunorum faciliè princeps, satisfecit. Is commercii ergò è patria ad Chiloënses insulas ventitare solitus, aliquando repererat inter Hispanorum commercia gemmam Evangelicam; & Petri nomen in Baptismo consequutus, nihil optabat ardentius, quàm ut filius idem beneficium adipisceretur: ejus rei gratiâ ad Socios, Chiloënsium insularum inspectione occupatos, veniens, multiplici utrumque gaudio perfudit. Trahebat secum in quinque navigiis, præter familiam, numerosum comitatum, & Chiloënsis linguæ peritum, quo usus interprete, post mutæ gratulationis officia, hæc fermè de Chunorum & Huillorum moribus Delco ab Sociis interrogatus narravit. *Ab Chiloënsi, inquit, Archipelago distat tridui itinere Guatana, prima Chunorum insula: eò itur per mare continuâ fermè tempestate commotum, exiguo quidem insularum, notitiam maris ac ventorum quotidiano usu adeptorum, periculo: sed si externi adnavigent, ob syrtes & vada, certum aditur naufragii discrimen. Caterum gens omnis partim in continenti America ora, partim in insulis propè innumeris, non procul ab littore*

habitat.

*Religionis
promovendæ
impedimèta.*

**CAPUT
VIII.**
Chiloënses
Insulæ ex-
coluntur.

*Octoginta
facilla adi-
ficantur.*

**CAPUT
IX.**
De Chunor-
um & Huil-
lorum mo-
ribus.

Chunorum
cibum.

Potus.

Vestitus.

Huillorum
regio.

Domus.

Barbarus.

CAPUT
X.
Melchior
Vanegas &
Matthæus
Stephanus
navigant.

Baptizant.

habitat, adeo parvo numero, ut nulla insularum, si Guatanam excipias, plures tribus quatuorve familiis alat: solum omne infœcundum, petrosum, sylvestre, nullam fermè sementem recipit: arbores, si virorem spectes, Chiloënsibus arboribus longè tristiores sunt: piscibus atque maris rejectamentis indigena victitant, ope mulierum sese in profundum maris submergentium, & longo post tempore cum ingenti piscium præda, in canistris è collo pendentibus, emergentium: aqua dulcis inopiâ maximè laborant: pro potu ex lapidis marinis oleum exprimunt; præter quem liquorem nullius vini aut potionis delicias norunt: eo oleo largiter ebibito, & ventre immoderatâ piscium ingurgitatione distento, evomitog, debacchationes suas cum ebriorum gesticulacionibus celebrant, ne nempe agnatis gentibus, ebrietatum solemnita inter præcipua hilaria habentibus, cedere videantur: quanquam in Guatana insula, patria mea, triticum turcicum, ex quo vinum conficitur, non malè jam provenit. Indigenarum plurimi capillo rufi, oris colore oleastri, & ingenio mitès sunt. In remotioribus insulis alunt villosos jubatosq, è quorum tonso crine vestes conficiunt adeo breves, ut præter humeros ac pectus nihil reliqui corporis contendant: virilitatem algâ marinâ, seu ingentibus foliis in mari natis, & Sole duratis, velant. Hæc fermè Delco. Sed Huillorum ad Magellanicum fretum vergentium conditio longè miserabilior, & indoles asperior est: sub quinquagesimo fermè latitudinis Australis gradu, in frigidissima regione, toto corpore nudi incedunt: plicatiles ex arborum corticibus calas in conum erigunt: nihil cocti comedunt: pro omni cibo pisces crudos & ostrea devorant; pelle panè nigri, crine adeo aspero erectoque, ut setis quàm humanis capillis similiores sint. Gens numero modica est, nec aliam paucitatis suæ rationem reddunt, quàm quòd partim conditione loci, partim hostium suorum incurfionibus minuantur: nam Huillos Chuni tanquam feras venantur, & pro mancipiis aut apud se habent, aut ad Chiloenses insulas transportatos vendunt, donante pro libitu: aliquantulum in servitute quàm in patria feliciores. Sclopos pro vocibus edunt. Antequam transportati Chiloensem linguam didicerint, nulli alii usui sunt, quàm ut aves ab feminibus, tamquam terricula, arceant, æquè terredi ac terredi idonei. Interpretis auxilio Joannes-Baptista Ferrufinus decem Dei mandata & solemnnes Christianorum preces, ac formulam detestandi peccata biduano labore in linguam Chunam adeo feliciter vertit, ut Barbari vix se præ stupore caperent. Delco pro filio Baptisum summis precibus flagitabat; differri tamen debuit, quòd non satis capacem nostrorum Mysteriorum tantillo tempore se ostenderet, & maris tempestivitas ad reditum suum Chunos urgeret, qui variis munusculis donati, lamentabili vultu gestuque, & quâ poterant vocis contenrione, ut secum ad insulas suas Patres ire vellent frustra precentes, sese ab mutuo aspectu ingenti cum utrorumque dolore abstraxerunt: hoc uno aliquoufque se consolantes, quòd Melchior Vanegas promitteret se in omnem occasionem procurandæ eorum salutis intenturum.

SED sequenti decennio non alius ex his nationibus fructus perceptus est, quàm qui ex Chunorum Huillorumque ad Chiloenses Insulas adnavigatione, post longa temporum intervalla, offerebatur; donec hoc, de quo scribimus anno, idem Melchior Vanegas, Australium Insularum diurnus & planè Apostolicus doctor, ejusque Socius Matthæus Stephanus, spretis ingentibus discriminibus, incognito mari se committentes, mirabili apud posteros exemplo ad Chunos adnavigare decernerent. In transfretatione, horrescente mari, cymba quâ vehabantur panè submersa est: emergere tamen, post varia pelagi ludibria, ad Guatanam insulam, ubi Delco, cognito eorum adventu, exemplo ab Chiloënsibus sumpto, Sacellum ad usum Sacrorum ædificaverat, popularesque suos quanto maximo numero potuerat, congregarat, eo fine, ut baptizati in album filiorum Dei referrentur. Inde ad continentem & adjacentes insulas eodem periculo delati, plerosque doctrinæ Christianæ sitientissimos reperere; non pluribus tamen ducentis ac duodecim capitibus salutes aquas infudere, quòd diutiùs abesse ab statione, cui eos imperia Majorum affixerant, non possent: ostendebant tamen quâ verbis, quâ gestibus, nisi obedientiæ funibus retraherentur, libenter se inter Chunos totâ vitæ-

mansuros

mansuros. Quamquam id affectuosè magis exoptabant, quàm quòd sedem in eo terrarum loco poni posse sperarent: satis namque apparebat eas terræ cœlique asperitates cuius externo homini fore intolerabiles. Igitur cùm in tor scopulos distracta gens esset, ut nec ad doctrinam audiendam coire, nec ab doctoribus adiri posset, satis habuere Socii, si negotio eorum Divino Numini commendato, adventantes subinde ad Chiloënsē sedem Chunos, Huillosque omni opejuvarent. In schedis tamen memorialibus reperio, Chiloënses Socios aliàs etiam ad easdem insulas renavigasse: ut scias Apostolicorum hominum desideria, nisi aditis Mundi finibus, terminari non posse.

AD Paranā, superiori anno, Itapuanos Jaguapuanosque Neophytos, fame dispalatos, incredibili labore Rochus Gonsalvius & Franciscus à Valle ad oppida reduxerant, cùm lues, ex immundarum rerum esu & corrupto aère orta, plebsque cum ipso Francisco à Valle prostravit: tum demum omne onus utriusque oppidi in unum Rochum incubuit, indubiè granditati laborum succubiturum, nisi ingentibus animi corporisque viribus præditus fuisset. Tantis laboribus accessit perversitas magorum, spargentium in vulgus Baptismo corpora mactari. Reperta mulier est, quæ filium ex rabie iteratis aquarum infusionibus obrueret, quò baptisimi aquas tanquam perniciosam labem eluendo emacularet. Altera mulier, ne infantem suum baptismo, ut aiebat, perditum iret, in Rochum ingentem fustem contorsit, indubiè percussura, nì ictus in vanum abiisset. Barbarus homo eadem de causâ in eundem ferociter involavit, prostravissetque grandi vulnere inflicto, nì vetula impetum retardasset. Ethnici panè omnes, tanquam phrænetici, medicum suum & unicum animæ remedium oderant, ab domorum suarum ingressu magno conamine arcentes, & ne vi ipse irrumperet, ad sylvas & obvia latibula se suosque infantes recipientes. Non desistebar tamen ab opere Apostolico Gonsalvius, & more parentum, filios phræneticòs se laniare volentes, non deferentium, spretis vitæ periculis, quâ datâ portâ se ingerens, dicendi vi baptisimi utilitatem asserere contendebat. Circuibat ipse solus oppidum, ad prædia cursitabat, fugitivorum receptacula, tum per se, tum per Neophytorum fidelissimos excutiebat; mirabili celeritate ad Jaguapuanos eadem præstiturus excurtebat; tanto successu, ut omnes moribundi (si viginti adultæ ætatis homines contra baptismum animum obstinantes excipias) expiati obierint. At ubi Franciscus à Valle convaluit, ipse Rochus, secundo flumine navigans, omnia littora ac insulas Paranæ per sexaginta leucas excutiens, pluribus mortalibus lue afflatis salutare aquas infudit. Eadem vis mali, adversi fluminis Ethnicos corripiens, stragem corporum fecit: demessis præsertim Ariolorum Magorumque Religioni infestorum capitibus: diceres amotis obstaculis ferocissimos quosque Barbarorum à peste demessos fuisse, ut via planior (sicuti videbimus) Evangelio sterneretur. Ad eos juvandos excurri non potuit ob Sociorum penuriam: unicus tantum ex tanto numero repertus fuit, qui æternæ mortis metu, deficiente navigio, ubi se peste tactum sensit, ligno inequitans secundo flumine se labi sivit, donec in ea parte sisteretur, unde ab Itapuanis cerni posset, à quibus ad ripam extractus, & ad oppidum deductus, Baptismo à Gonsalvio impetrato, non diu post, ut spes est, ad gloriam evolavit. Adulto jam anno Thomas Urvenia, Petrus Bosqueirus, & Petrus Romerus, Sacerdotes, in subsidium Paranensium venêre. Petrus verò Oniatus Provincialis adverso Paranâ navigans, nova oppida pro munere primùm inspexit; & è Paranensium Sociorum consilio decrevit, sedem Societatis ponendam esse in Jaguapuanò oppido, & Urvaicensē Provinciam, hæctenus intactam, quovis spreto periculo, adeundam esse. Secundùm hæc, Socios in hunc modum dispersit: Itapuanò oppido Didacum Boroam Sociis Paranensibus & Urvaicensibus moderaturum, & Petrum Bosqueirum Flandro-belgam; Ignatiano Claudium Ruierium Burgundum & Franciscum à Valle Bæticum; Jaguapuanò Petrum Romerum Hispanensem, & Thomam Urveniam Cantabrum; Urvaicensi verò expeditioni Rochum Gonsalvium, unicum multis partem, præfecit. Regresso Provinciali, Petri Romeri primus labor fuit, cum

CAPUT

XI.

Ad Paranâ res gestæ narrantur.

*Mulier baptismum filium aquis obruit.**Rochi Gonsalvii periculum.**Labores.**Ariolorum mortis.**Socii per Paranam dispersantur.**Interior Parana pars excutitur.*

Rochus Gonfalvio, ad Urvaicensem Provinciam destinato, littorales Paranae pagos invisere, tum ut commendatione veteris magistri apud eos inclaresceret; tum vel maximè ut notitiam populorum Christo aggregandorum coram caperet. Quibus feliciter peractis, fausta omnia sibi invicem precati, post emissam uterque trium votorum publicam professionem, Rochus in Urvaicensem Provinciam, Romerus Jaguapuanam versus iter arripiunt.

CAPUT
XII.
Jaguapua
sede Socie-
tatis occu-
patur.

Maraca-
naïcis res re-
ducuntur.

Palustres ho-
mines ad fi-
dem sollici-
tantur.

Resistit spe-
ren.

Paranen-
ses Insulari con-
vertuntur.

Socii mecha-
nica trahit.

JAGUAPUA, oppidi designatio potius, quam oppidum, quadringenta non amplius capita, reliquis peste sublati, numerabat. Caterum spes erat futurum, ut increfceret reductis ex vicinis remotisque locis quamplurimis mortalibus, Paranae insulas ac littora sparsim incolentibus. Postquam ergo Jaguapuanis, qui fermè omnes Ethnici erant, Socii persuasere, ut, pellicibus & falsis religionibus relictis, ad Fidem Christianam se inclinarent, eorum plerosque salutaribus undis abluerunt: atque ut commodiùs Sacris nostris adessent, Ædem multitudinis capacem erexere. Compositisque utcumque ad urbanitatem Barbarorum animis, Petrus Romerus, Thomâ Urveniâ ad farcinas relicto, ad vicinos remotosque populos Christo lucrandos animum advertit. Non procul ab novello oppido Maracanais, Barbarorum pagus non infrequens, aberat: quorum nonnulli aliorum, Sociorum suavis, Jaguapuanis se aggregaverant: reliqui in impietate persistebant. Horum non pauci ab nescio quo transfuga dementati, majoris libertatis spe, secundo flumine longissimè transfugerant: quos, spretis periculis, statim sequutus Romerus, autoritate è fuga retractos, confectis centum circiter leucis, Jaguapuanis & Christi partibus feliciter adjunxit. Ab ea expeditione redux, Maracanaim repetens, adeo acriter in rem suam intendit, ut plerisque antea in impietate pertinacibus se sequi suaserit. Repugnabant ducenta circiter Ethnicorum capita, qui ut se impervios facerent, paludosis locis abruptisque saxis abdiderant, quos per paludes umbilico tenuis aquis immerfus, & per abrupta rependo, facer venator indagans, tandem omnes benefaciendi arte pellexit, ut Religionis ergo Jaguapuanam se conferrent. Destructo penitus pago, non eo procul ad Paranae contiguam paludem se convertit. Narrabant indigenæ sub primum Hispanorum adventum hujus paludis littora scaturisse innumeris Indis, sed plerisque partim insalubritate crassi aëris absumptis, ad paucitatem reducti erant: eò delatus Romerus spondit superstitionibus, si se sequi vellent, magnas animarum corporumque utilitates percepturos, & manifestis Dei ubique præsentis beneficiis in hac mortali vita potituros. Cui Aperera, hujus paludis Casiquius, jocanti quam seriose similior: *Si, inquit, Deus ubique præsens est, hic aequè ac alibi nobis aderit, ut hætenus adfuit vitæ commoda liberaliter largiendo.* Cùmque subintulisset Romerus multa de necessitate doctrinæ, & de honorum malorumque finibus, eadem à Barbaro verborum futilitate illusus, irritò incepto regreditur; hoc uno lætus, quòd semen verbi Divini jecisset, fructum in tempore suo daturum. Nec spes rei fefellit eventus, aliâ occasione omnibus hujus paludis accolis per Paranen- ses Socios ad partes Christi feliciter translatis. In medio Paranae insula jacet, circuitu octodecim leucas complectens: ea in alta promontoria, rupibus præcellis cincta, assurgit, undique inaccessa, nisi quâ per frequentes periculososque aquarum vortices paulatim sese demittit: olim Paransen- sium contra vim Hispanorum receptaculum munimenque fuisse perhibebatur, unde ejus accolæ, præter innatam indolis ferociam, bellicos animos adhuc conservabant. Eò etiam Romerus, contempto discrimine, cimbulâ vectus iter arripuit. In decursu aquarum vortice interceptus, vix latum unguem ab naufragio, ope Principum Apostolorum ab eo invocatorum evitato, abfuit. Ad insulam appulsus, Arariæ Casiquio & centum capitibus persuasit, ut se, Religionis Christianæ capeffendæ ergo, Jaguapuanis adjungerent. Denique ventilatis Paranae littoralibus latebris, aucto jam oppido, ipse & socius ad urbanitatem novis hominibus imponendam animum adjecere. Quod ut præstaret, ab nullo opificio quantumvis vili abhorrebant; textoriam, fabrillem, rusticam artem instituentes. Sed animarum cura longè major erat, quâ factum, ut reducti omnes Ethnici egregiè instructi, variis temporibus ad sacrum fontem accesserint: nec defuit patientiæ materia. Nescio quis Neophytus,

supinâ

supinâ prorsus negligentia, non sine publica nota Festis diebus Sacrificio adesse re-
nuebat, quem benevolè admonitum quâdam die Romeris è domo educum ante
se abigens, in templum compellebat intrare: quâ re proritus illius Casiquius, ad
Romerum pergit, malèque verbis habitum alapâ publicè percutit. Enimverò ille
Christianæ patientiæ & doctrinæ memor, in genua provolutus percutienti alteram
maxillam præbuit, asserens se felicissimum fore, si pro Dei causa multa talia pate-
retur. Valuit apud percussorem ostentatio Christianæ virtutis, qui vicissim humi
prostratus, veniam repentini sacrilegicæ furoris petens, à benigno Patre facilè im-
petravit. Sed jam Rochum Gonalvium ad Urvaicensem Provinciam Apostolicis
messoribus ingentem segetem aliquando præbituram (in qua ego ab viginti annis
in novis Barbarorum Reductionibus, quamvis tanto munere indignissimus, verfor-
) insequi lubet.

URVAICA primæ magnitudinis fluvius, exiguo fonte è Brasiliæ montibus
ortus, diu sine fama modicas aquas evolvit; donec, haustis utrimque torren-
tibus, & inclitis annibus aucto alveo, Paraquario par, aut etiam major, paulò supra
Boni aëris portum intrat in flumen Argenteum, à quo, tanquam in æmulationis pœ-
nam, nomine & alveo spoliatus, violenter in Oceanum abripitur. Nam ubi Brasili-
am, directo in Mediterranea tantisper cursu, deserit, flexo deinceps itinere, Paranz
feu flumini Argenteo perpetuò parallelus, haud multum impar majestate, graditur:
quominus magnarum navium ubique capax sit, faxis ac scopulis per intervalla præ-
peditur; sed ubi hyemalem eluvionem à peregrinis aquis ac imbribus accepit, syrtes
& ingentia saxa geminamque ripam prætergressus, nisi quâ eminentissimis littoribus
coërcetur, adinstar maris aquas suas inflatas habet. Per ducentas ab origine leucas,
concatenatis rupibus ac sylvis arctatus, magno fragore prolabitur, donec scabrosis
obstaculis, crebrâ eluctatione sese expediens, per campos placidius provolvatur.
Sylvæ simiarum, tygrium, psittacorum, atque aliarum volucrum altrices, nihil
fermè à Paravensibus differunt. In campis olim struthiones, leones, ac variæ ca-
prarum cervorumque species tantum visebantur: sed jam quaquâ latè patet ingens
utrimque tellus herbescit in pascua, per quæ boum equorumque greges incredibili
numero vagantur: diceres quadrupes successisse bipedibus olim numerosissimè
hos campos habitantibus, sed nunc pro immensitate terrarum admodum infrequen-
tibus. Ab Urvaica fluvio Urvaicensis Provincia nuncupata, tam latè in longum,
quàm ipse fluvius protenditur. Ab origine, partim Brasiliam, partim Oceanum
Atlanticum, ab Occidente Paranam, ab Austro Guairaniam, ab Meridie Boni-
aëris ostium respiciens, varias regiones ac Barbarorum linguas complectitur: inter
quas Guaranorum natio, ut numero, sic aptitudine ad politicos Christianosque mo-
res recipiendos, longè aliis antecellit. Hanc Provinciam, sicut ego comperi, pri-
mus omnium Europæorum Ramon, Sebastiani Gavoti America Australis pro Ca-
rolo Cæsare exploratoris missu, anno præteriti sæculi vigesimo-sexto tentavit, qui
liburnicam navim per Urvaicæ ostium iaducens, factò prælio, à Charuis ferocissimis
populis cum plerisque comitibus inhospitaliter trucidatus est. Postmodum, anno
præteriti sæculi quinquagesimo-septimo, ab Martino Irala Prætor centum & viginti
Hispani eo sine missi sunt, ut urbem non procul ab Urvaicæ ostio fundarent. Sed
primo foundationis anno Barbari tot eos incursionibus fatigavere, ut sedem deserere
coacti fuerint. In Paraquariam renavigantibus res accidit funestissima: nam dum
è navi sub meridiem pransuti multi exscendissent, derepentè prærupta ripa, ubi
mensas straverant, dehiscens subsidensque, prandentes secum in flumen traxit,
tanto aquarum tumultu, ut una è navibus susque deque everta non prius quieverit,
quàm summitate mali profundum fluminis pertingeret; nullo è prandentibus emer-
so. Emergens verò navis sceminam per centum aquarum ulnas in profundum latam
relatamque longo post tempore incolumem stitit. Anno deinde currentis sæculi
circiter decimo Ferdinandus Arias Prætor cum aliquot Hispanorum cohortibus ad
Urvaicam quidem penetravit, sed Barbarorum multitudinis famâ deterritus, re-
infectâ, sine gloria pedem retraxit: unde quaque enim terrore latè diffuso se sepictant

*Petrus Ro-
merus alapâ
percutitur.*

CAPUT
XIII.
*Urvaicensis
Provinciae
descriptio
& inventio.*

*Urvaica flu-
vius.*

*De primis
Urvaica re-
pertoriis.*

*Hispani ur-
bem colunt.*

*Submergen-
tur.*

Barbari, adeò ut Hispani tam desperarent armis Urvaicenses aliquando subjugari posse, quàm cuperent latissimas regiones glebæ fertilitate, pascuorum bonitate, fluminum commoditate famosas occupare. Nimirum tantæ Provinciæ superandæ decus inelytæ Cruci debebatur, quâ unâ armatus Rochus Gonsalvius, cui gentile nomen à Sancta Cruce, solus ausus fuit sternere viam ad indomitas hæcenus gentes Christo Domino & Regi Catholico subjugandas. Initia sic sese habuere.

CAPUT
XIV.

Rochus Gõ
salvius Ur
vaicensem
Provinciam
primus adit.

*De vita pe-
vicinatur.*

Recipitur.

*Crucem ad
Urvaicæ lit-
tus erigit.*

CAPUT
XV.

Rochus Gõ-
salvius Con-
ceptionis
oppidum
condit.

*Barbaros
reducit.*

*Unde quaquæ
impetitur.*

DUM Rochus Gonsalvius & Didacus Boroa ad Paranam Christi imperium propagarent, Urvaicenses aliquot, novæ religionis famâ allecti, commercii specie aliquoties ad Itapuanum, novum Neophytorum oppidum, ventitarant, quos Socii omni officiorum genere sibi conciliarant: ideoque in spem venerant fidem Christianam in eorum terras traduci posse. Sed diu obstiterat paucitas Sociorum, donec Petrus Oniatus, auctis per Paranam operis, Rochum Gonsalvium tanto muneri destinaret. Is implorato ritè Numine, & delectu paucorum Neophytorum habito, è Paranâ discedens, per invia tamdiu loca processit, quousque ad Aracutaim rivum in Urvaicam influentem perveniret: ibi cum præstolabantur ab exploratoribus præmoniti frequentes Barbari, pro more gentis nudatis corporibus, clavâ & arcubus armati, imperiosè jubentes, ne ultra pergeret, nisi in certam perniciem præcipitare vellet. Sed Gonsalvius, suæ vitæ prodigus, intrepidâ voce significat se porro perrecturum: non decere legis Divinæ præconem metu retrocedere. Deinde magnificè explicatis Religionis nostræ mysteriis, eò rem deduxit, ut Barbari refrænato furore ad suos pagos se recipientes, ultra minas, nihil attentarint. Dilapsis Urvaicensibus ingens metus invasit Neophytorum, Rochi comites, per sacra omnia contestantes, ut pedem, dum integrum esset, referret, antequam conspiratio Barbarorum coalesceret. Sed vir Apostolicus, dimissis omnibus, qui secum è Paranâ venerant, præter duos pueros sacrificantis ministros, cuius periculo se devotentes, in nemusculo pernoctare ausus est. Sequenti die altare portatile erexit, Deum summis votis deprecans, ut pretium sui sanguinis Urvaicensibus, pro quibus vitam offerebat, vellet esse propitium. Valuit deprecatio: nam ex vicinâ Quaracipucutius, nobilis Casiquius, operam suam non diu post oblatum veniens, sponddit contra populares suos tutelam & auxilium. Mox, eo admittente, variis ex locis ad colloquium concurrentes Casiquii decrevere, audiendum esse Gonsalvium, qui ad frequentem multitudinem adventûs sui causas explicans, eò negotium permovit, ut Nieza, Urvaicensium Casiquiorum potentissimus, eum ad suum pagum invitatet. Ab eo pago duabus leucis Urvaica distabat, quò in Niezæ comitatu se conferens, collectâ Barbarorum multitudine, ex ingenti ligno Crucem in littore erexit, quam ipse ritè adorans primus docuit Urvaicenses populos superba colla suavi Christi jugo demittere: nam ubi Christi mysterio explicato, posito reverenter pileolo, de geniculis osculum sacro ligno fixit, adstantes Ethnici toto etiam corpore provoluti se Crucis asseclas professi sunt.

ADITA tanti fluminis pro Regum Rege Christo & Rege Catholico possessione, Gonsalvius ad foundationem primi oppidi animum advertit. Ibitiraqua locus est ab Urvaicâ unâ leucâ distans; ad quem locum cum concurrissent frequentes Casiquii, extemporali templo exstructo, ipso Conceptionis Immaculatæ die, ad aram fecit, destinavitque primam hanc sedem Conceptæ sine maculâ Virginis: sicuti antè primum Paranæ oppidum ab Angelo salutatæ consecratarat, professus utriusque fluminis victoriam uni huic deberi debellatrici populorum, in honorem filii sui ubique intentissimæ. Tantæ Virginis auspiciis, & Gonsalvi ad vicinos Ethnicorum pagos identidem excurrentis industriâ, confluxere frequentes undique Barbari, novi oppidi incolæ se profitentes. Quibus in excolendis Rochus elaboranti nuncium adfertur, Crucem in Urvaicæ littore erectam ab Barbaris trans fluvium incolentibus fuisse concrematam; eosdem, ob receptum Gonsalvium Niezæ Casiquio infestos, ad invadendum novum oppidum in procinctu esse. Ex aliâ parte nunciatum etiam est, adversi fluminis accolæ eadem de causâ arma mo-

liri:

liri: intrepido ad hæc Niezâ Casiquio, & pro tuendo Gonsalvio affeclas ac amicos ad arma animante. Sed Rochus Gonsalvius, gnarus Niezæ vires impares esse tumultuantibus, pro incolumitate gregis sui caput suum vile habens, Urvaicam ausus transmittere, eò se contulit, ubi princeps Ariolus Crucis incendiarius, & tumultuum inceptor, habitabat; quo donis & eloquentiâ utrumque conciliato, id saltem obtinuit, ne vellet rebellare. Mox ad aduersi fluminis accolæ bellum jam moventes sine comitatu properans, reperit metu panico attonitos ad sua se latibula recepisse. Quare domum rediens, totum se impostero contulit ad augendum ornandumque novum oppidum, futurum (uti videbimus) Urvaicensis provinciæ caput. In quâ subigendâ Societas nostra tantam laudem consequuta est, quantam ipsi peperere tot barbarorum millia ad fidem adducta, tot oppida ab Societate fundata, tot Martyrum adora; tot regiones aditæ, tot tumultuantium dæmonum & eorum affeclarum insectationes toleratæ, tot virorum Apostolicorum heroica facta amplissimam materiam mihi & scribenti, & inter tot eximios viros immeritissimè adhuc versanti, præbitura. Quamquam per septem fermè annos circa fines non admodum prosperis eventibus luctatum est, quòd Paranenses Ehnici secretis nunciis suspiciones per Urvaicenses populos latè sparsissent, asserentes Rochum Gonsalvium, & ejus affeclas, Hispanorum esse emissarios, Religionis specie Indorum seruitiis insidiantes.

EODEM Anno, Paraquariensis & fluminis Argentei Provinciæ, quæ hæctenus uni Prætori & Episcopo patuerant, in duas præfecturas & Episcopatus scissæ sunt, Paranâ fluviio utrorumque jurisdictiones ex æquo fermè dirimente. Paraquaria pro Episcopo Thomam Torres è scholâ Lovaniensi, pro Prætorè Emmanuelem Frias: flumen Argenteum pro Prætorè Didacum Gongoram, pro Episcopo Carancam accepere. In portu Boni-aëris graviter statim discordatum est, Rectorè Collegii Gabriele Perlino, dum distractas mutuis offensionibus partes reunire satagit, iisdem se, ut sit, implicante. Totam rem breviter expediam. Didacus Gongora Navarrus, Sancti Jacobi Eques, in fluminis Argentei Prætorè designatus, dum Ullisipone navigationem adornat, Lusitanorum suasu, merces, quas fucato nomine alii mercatores pro se venderent, in navim suam inferri siverat: quæ res quamvis Regiis legibus prohibita sit, tamen ob Magistratum dissimulationem, cum à plebisque ad levandos longæ navigationis sumptus usurpari soleat, nemini admodum hæctenus fraudi fuerat. Sed indicio ejus rei ab Senatu Regio Madriti accepto, Præfès quemdam Melonium in novum Prætorè inquisiturum, cum Judicis potestate, ad portum Boni-aëris amandat: qui ut ad portum appulit, reperit urbem novo Prætori faventissimam, & undequaque investigantem, num qua porta aperiri posset ad Melonium de portu ejicendum. In his rebus dum sunt, novus Judex Collegii nostri Socios palam offendit, quâ occasione ab Prætoris fautoribus arreptâ, omni modo Gabrieli Perlino persuadere conantur, ut iudice conservatore creato causam suam & Societatis decus tueri velit, privato scilicet Societatis defensionis pallio publicum odium contegentes. Rector homo candidus, non satis examinato politicorum hominum consilio, nec expectato sui Provincialis (quod facere debuerat) consensu, præcipitanter nimis Judicem Conservatorem in ipsum Melonium creat. Qui iudex, ab iisdem Prætoris fautoribus instigatus, latâ sententiâ Melonium multum reluctantem, ob injuriam Societati factam, in Europam renavigare coëgit. Quâ re cognitâ Senatus Regius, autoritatis suæ vindex, omnem invidiam in Rectorè Collegii derivans, acerbis litteris ab Præposito Generali Societatis postulat, ut in Gabrielem Perlinum, prout merebatur, animadverteretur. Non abnuvit Vitellescus, talium rerum in suis osor, & Perlinum domi religiosi pœnis castigatum, quatuor votorum professionis gradûs, ipsi aliàs ob eminentes dotes debiti, & cujusvis dignitatis obtinendæ spe in perpetuum privat. Quâ animadversione Senatus Regius Societati placatus, ad castigandos eos, qui se dolosè huic negotio immisuerant, curam advertens, Senatorem Regium è Peruvia cum potestate ad Portum Boni-aëris destinat, multiplici severitate in læsæ Se-

Discriminibus se opponit.

Urvaicensis Provincia.

CAPUT
XVI
De Gabriele
Perlino.

*Episcopatus
et Prætoratus
divisio.*

Didaci Gongora factum.

1620.

*Melonius
Judex.*

*Perlino im-
prudens factum.*

*Perlino ad-
signatur.*

*Perlini agra-
gia virtus.*

natus autoritatis reos animadvertens. Fama est multas ad octoginta millia aureorum ascendisse. Adeo sæpe totam summam perdimus, dum partem nimiam sagacitate tueri satagimus. Cæterum Gabriël Perlinus, probatissimæ virtutis vir, religiose admissâ pænâ, Peruanam Provinciam, unde venerat, repetens, Limano in Collegio omni virtutum exercitio usque ad extremam senectam floruit, Æthiopicis docendis, ægris invifendis, Catechesibus obeundis, corpore macerando, Deum per preces vocando, se totum impendens. Fratres habuit Franciscum Perlinum in Societate nostra alios regendi & concionandi arte diu conspicuum; necnon Joannem Perlinum in præcipuis utriusque Orbis Academiis notissimum: & tamen noster Gabriël nihil tantis viris alio genere virtutum inferior fuit: nam quod ei dempsit unius facti inconsideratio, abundè compensavit hominis constantia, verecundiam non ante salutem ponentis; sed magno animo errati pœnam, quasi novum ad virtutem incitamentum, admittentis. Atque, ut sit, optimi viri commiseratio domi forisque ejus virtutis æstimationem intendit: ut scias errores nostros ad bonam famam posse conducere, si iis, proculcatis quasi gradibus, ad virtutis apicem erigamur.

CAPUT
XVII.
Vnorum
Collegiorũ
res summa-
tim narra-
tur.

*Discordiã
ortã,*

Sopita.

*Aspectu Ho-
stia consecra-
ta præditi
converso.*

*Estecensũ
Templi de-
dicatio.*

*De tygridum
naturã.*

IN eodem portu & Sanctæ Fidei urbe perniciosæ discordiæ serpebant, eò perniciofiori malo, quò à capite derivabantur: sed tandem cives plerique, Societate arbitrâ, invicem dedere manus, indices compositæ litis. In Assumptionis urbe non nihil etiam inter Episcopum & Collegii nostri Rectorem discortatum est. Societatem iniverat nonnemo Ecclesiastico Beneficio insignitus, quod Beneficium statim Episcopus in alium transtulerat, reclamante licet pro tyrone suo Marcello Lorençanâ, Collegii Rectore, & Summorum Pontificum decreta super eâ re coram exponente. Excanduit ad inopinatam reclamationem Episcopus, & pugno in subiectum pluteum cum indignatione impacto, fractis impetu vitris ocularibus, Lorençanam domo suâ expellit, qui Episcopo reverenter salutato nihil aliud addidit, nisi se facillè aliam portam reperturum, quâ in ejus domum & gratiam regrederetur: & mox Collegium repetens crystallina conspicilla, elegantia planè, & in his terrarum ultimis æstimatissima, per unum è nostris ad Præfulem destinat, rogans ut his pro fractis uti dignaretur. Valuit factum ad redintegrandam amicitiam: Præfule, abstersâ tantisper caligine, charitatis crystallo ad perspiciendam negotii veritatem urente. Quamquàm non diu pòst, uti videbimus, periculose caligans rediit ad ingenium. Melioribus oculorum juvamentis usus ille est, qui in Assumptionis Collegii templo, unico Sacro-sanctæ Eucharistiæ, ad venerationem expositæ, aspectu, ita inveteratos malo usu turpitudinis mores correxerit, ut deinceps esset virtutum omnium prototypum. In Comitibus Provincialibus Cordubæ celebratis, plurimorum votis Franciscus Vasquius Truxillius, Procurator Provinciæ, ad subsidiarios Socios ab Europa advehendos designatus est: nam nuper advectos Collegiorum & oppidorum fundationes exhausteras, & spes præteritis rebus major augeri numerum operarum necessariò exigebat. Esteci magno concursu, Tucumanix Episcopo solemnibus ritibus operante, templi nostri Encarnia celebrata sunt. Nostri excursores multos omnis ætatis mortales Sacro Fonte tinxere. Estecensũ in ditione res accidit memorabilis. Hispanus homo, Veneris puppus, nullâ arte, nullâ nostrorum industriâ, nullis cœlitus immisissis terroribus ab publico pellicatu extricabilis, cum in agro nescio quid ageret, ab tygride è sylvâ profliente, ex circulo Indorum, quibus circumseptus erat, unguibus per pedem extractus, vix adstantium ope, laniato jam corpore, cum vita evasit. Quâ in re notandum mihi venit, eam esse tygridis naturam, ut in viliora specie animalia, relictis nobilioribus, semper involet: quare si eques cane comitatus in eam offenderit, canis primùm, tum equus, eques denique, nî fugiat, discerpetur. Hominum etiam præstantiæ selectum habet: quocirca, si Indus, Æthiops, & Europæus unâ tygridi occurrant; Indus primùm, tum Æthiops, Europæus denique invadetur. Quin & in Hispanis quosdam gradus insitã naturæ vi distinguit; quamobrem inter mixti sanguinis Ibridas, & merè Hispanos, eos ordine sibi deligit, qui plus Indici sanguinis habuerit: notabili sanè naturæ morta-

lium nobilitatem puritatemque æstimantis, exemplo. Quam naturæ conditionem hæc vice oblita tygris, è medio Indorum Hispanum illum, corrupto per lasciviam sanguine, relicta aliis Indis, sibi laniandum arripuit: volente Cælo, insolito eventum nos docere, eos quavis generosi sanguinis prærogativâ privari, qui infra equum & mulum, quibus non est intellectus, spurcâ libidine se demittunt. Inquirenti verò mihi de hujusmodi tygridis in viliora specie animalia involantis naturæ causa, arrisit eorum opinio, qui asserunt tygrides assuetas crasso animalium cruore, olfactu distinguere & eligere in diversis prædarum generibus sanguinem crassiore, & ab ordinaria esca minùs abhorrentem.

IN Calchaquina valle clarum fuit Christophori Torres facinus, qui in pacificationem duarum factionum intendens, penè mortem reperit intentatam à Casiquio, qui belli causam præbuerat; nec alter se vindicavit, quàm positus genibus ferire volenti pectus nudare: quæ fortitudinis ostentatio valuit ad reprimendam furibundi hominis rabiem, & tollendam dissidiorum occasionem. Nec hinc tacenda Joannis Sampsonis, ejus socii, generositas, qui quamvis timidæ esset naturæ, sequutus impetum animi à Deo agitati, equum, quo vehebatur, hinc inde tantâ fortitudinis ostentatione impulit in Indos, hostiliter amicorum Barbarorum pagum invadentes; ut nimbum sagitarum circum se volantium riserit, & hostes oppido imminentes metu perterrefactos ad fugam novus Sampson adegerit. In primo occursum cecidit Chuchagastanorum Casiquius: reliqua res inter spem & metum stetit, fatentibus numerosissimis hostibus, se unius hominis virtute detentos, ne omnes novi pagi incolas occisione occiderent. Inter has turbas quatuor Socii in duabus sedibus, quamvis quotidiana essent pericula, & tumultuantium hominum penè continui furtores, tantâ animi tranquillitate vivebant, quantam contemptus mortis, perpetua cum Deo familiaritas, & laborum Apostolicorum sitis, ipsis pariebant. Ob soli duritiem exigua planè animarum seges metebatur: aliquot tamen infantium & adultorum manipuli, dæmoni crepti, Christo consecrati sunt.

GUAICURÆORUM curam habebant Antonius Moranta & Josephus Oregius, qui quantum apud crudelissimam gætē promovere Religionem nitentur, tantum renitebatur repullulans in Barbaris feritas, libido, & belluinæ libertatis amor: itaque pauci admodum ad castra Christi confugere. Josepho tamen Oregio adnente Guaicuræorum dux, etiam in paganismo Societatis amore clarus, Baptismo ante mortem suscepto, fatis concessit; cui ejus populares avito ritu hoc fermè modo parentaverunt. Dum Josephus Oregius cadaver ex Christianorum instituto inferret sepulchro, aliorum Barbari inconditis ululatibus omnia complentes, ducis sui insignia, vestes, arcum, redimicula, cæteram denique supellectilem minutim disceptam spargebant in aëra. Uni ex suris copiosum sanguinem sibi eliciebant, alii phanaticâ corporum jactatione ferocem luctum testabantur: equos, canes venaticos, psittacos, quos in usu ac deliciis dux habuerat, superstizioso ritu ad unum omnes mactantes: & indubiè sceminam ejusque filium in aliâ vitâ, uti opinantur, duci suo servituros, crudeliter trucidatos intulissent sepulchro, nî nefandas victimas Oregius autoritate mactari prohibuisset. Defuncto Martino Duce, res ad ejus filium Didacum Franciscum, nostris Sacris initiatum, devoluta fuit, sub quo affulsit aliquantula spes Religionis propagandæ: sed spem frustravit ferocitas Guaicuræorum, avitis moribus egregios Sociorum labores pertinaciter eludentium; quare subsequenter annis pauci admodum adulti expiari se permisere.

AT Guairaniæ res, ob Guairanorum meliorem indolem, procedebat ex voto: magno semper baptizatorum numero, & virtutum incremento. Sexaginta Ethnici, unâ Neophytorum excursione, è sylvis eruti, eodem anno, quo ad oppidum rediit, sunt, ad unum omnes peste afflati, post suscepta sacra obiere. Prædonum armata phalanx, è Brasiliæ finibus effusa, Neophytos nostros vexare cœptans, ab Sociis ostentatione virtutis coercita est. In Divi Ignatii oppidum per vim ingredi

volentibus

CAPUT
XVIII.
De Calcha-
quinis So-
ciis.

Christophori
Torres peri-
culum.

Joannis
Sampsonis
generosum
factum.

Sociorum
virtus.

CAPUT
XIX.
Guaicuræo-
rum dux
baptizatur.

Barbara pa-
rentatio.

CAPUT
XX.
Gesta So-
ciorum apud
Guairanos.

Sylvestres
homines ba-
ptizati.

*Prædones
coërciti.*

*Octingenti
& sexaginta
duo Ethnici
reducti.*

*Mille & tre-
centi bap-
tizati.*

*Item alii
magno nu-
mero.*

*Ducenta fa-
milie redu-
ctæ.*

*Conceptionis
Immaculatæ
templum de-
dicatum.*

**CAPUT
XXI.**
Ludovicus
Valdivia in
Europam
renavigat.

*Ab Rege lau-
datur.*

*Senatoria
dignitatem
venit.*

Ejus patria.

Dotes.

*Linguarum
Indicarum
peritia.*

Mors.

volentibus occurrit Antonius Ruifus, bombardas in se directas ridens, atque asserens se mori posse, sed oves suas lupis rapacibus prodere non posse. Quo dicto prædones perterriti. Inter hæc turbamenta, Josephus Cataldinus, more suo, sylvas immensas prætergressus, è campis octingentos & sexaginta duos Ethnicos ingenti labore reducens, partim ad Sancti Ignatii oppidum, partim Lauretum, post catechesim baptizandos, elusâ prædonum indagine feliciter intulit: præter quos mille trecenta & sexdecim capita, partim adultorum, partim infantium, in iisdem coloniis sacro latice infusa sunt. Ad Paranam, sub curâ sex Sociorum, tria Neophytorum nostrorum oppida magnis accessionibus crescebant. Itapuzæ inductus mos, ut recenter baptizati coronatis flore capitibus ad aram Virginis Sospitricis suæ gratias acturi cum pompâ præcederent. Paranenses Ethnici, aduersi fluminis accollæ, animos Urvaicensium secretis nunciis depravantes, magno obstaculo Religioni Christianæ erant. Rochus tamen Gonfalius inter aduersa eò usque rem ipse solus permovit, ut semestri spatio ducentas familias in Catechumenorum Neophytorum album intulerit. Sed ubi Alfonso Aragonam Neapolitanum, virum summis parem, Socium nactus est, unde quaque se effundens, tantam brevî multitudinem coëgit, ut de ampliori templo condendo ipsi cogitandum fuerit. Confectum templum, ipso Conceptionis Immaculatæ revertente die, Paranensium Neophytorum & Sociorum concursu, quanta potuit celebritate dedicatum est: miserat Provincialis è Tucumania Divæ Tutelaris imaginem, Ludovici Bergeri è Belgio ante triennium advecti penicillo elaboratam: cujus fama latè pervagata allexit Urvaicenses Ethnicos, ut celebritatem coram spectare vellent: unde factum, ut multi sua nomina Catechumenorum albo traderent.

PER Chilenum regnum quadruplatores in Ludovicum Valdiviam, eo solo nomine, quod innocentes Indos acriter defenderet, tot famosos libellos spargere, & famam ejus adeò turpiter inquinare pergebant, ut Ordinis nostri Primores virum de Christiana Rep. optimè meritum invidiæ subtrahendum, & in Europam revocandum censuerint. Madritum appulso Rex Catholicus pro re bene gesta gratias egit, legesque ab eo conditas in Indorum emolumentum æternas esse sancivit. Insuper tentari voluit, num quâ viâ posset in Senatorum Regionum numerum homo intelligentissimus adscisci: sed Valdivia, recusato antè Episcopatu, longè efficacius senatoriæ dignitati, à statu suo maxime alienæ, se subtrahens, relicta aulâ Vallisoleti concessit. De quo uno cive Granata urbs, magnorum virorum parens, gloriari posset, si Franciscum Suarium, Gasparem Sanchez, & alios præstantes homines, inter sua decora non computaret. Jure ambigas, quo in genere noster Ludovicus excelluerit: nam Theologiam Limæ summa cum laude docuit. Sociis Chilensibus præpositus, fundatione & regimine Collegiorum, aliarumque sedium, prudentiæ artibus inter paucos eminuit. Eloquentiâ adeò singulari fuisse perhibetur, ut Senatoribus Regiis & Regi Catholico admirationi fuerit, atque Historiam suæ Provinciæ & virorum illustrium elegantissimè conscripserit. Si enodandarum conscientiarum artem spectares, facile inter Asceticos Magistros non ultimum locum illi concederes: quæ omnia ornamenta postposuit uni animatum zelo, quo incensus, tribus Indorum linguis, quas callebat, Lexica, Grammaticam, Catechismos, & methodos peccata confitendi, typis mandavit: & insuper tanta quanta sparsim naravimus pro Chilensium Barbarorum patrocinio per tot annos patravit. Nec nocuit summo viro sycophantarum invidia, quæ, ut sit, non minùs quàm tot animi corporisque decora celebritatem ejus nominis intendit. In Hispania sexennio Vallisoleti Theologica studia moderatus est, & exinde in domo professa conscientiarum regendis scribendisque libris se tradidit, donec sexagesimo tertio post initam Societatem anno, & hujus sæculi quadragesimo-quarto, integrâ famâ fati concederet. In Onietenſi Collegio in ultima senectute votum vovit Domino de repetenda India, si per Superiores & vires liceret.

SEMOTO Ludovico Valdiviâ, non idè cessare vexationes, quibus Socii, Provincialis hortamento, non cedentes, eo tempore, quo repullulantibus ob defensionem Indorum in Societatem odiis, & compita calumniis in nostrum nomen personabant, nostri operarii in templis, in carceribus, ruri domique, contra vitia vocem suam exercebant, nunquam sine operæ pretio: quin & æmulatorum acerrimi, nullius, nisi Societatis, operâ in componendis conscientis utebantur, fatentes aut sibimetipsis auri servitorumque cupidine falcinum fecisse, aut ab torrente rapi se sivilisse. Societate inter probra & odia integrum decus conservante: ut scias nec gemmam in luto, nec virtutem in contumeliarum inquinamento, pretium splendoremque deperdere. Collegium Conceptionis ornavit morte suâ Stephanus à Madrito, coadjutor temporalis, in agro Burgensi olim natus, omnium ordinum venerationem ob Sanctitatis opinionem promeritus, inde ortam, quod externos homines nunquam nisi de Divinis rebus alloqueretur, Barbaros lubenter Catechesi informaret, & vacua ab officiis domesticis temporis spatia Venerabili Sacramento de genibus adorando assiduus tereret. Statim ac nolâ domesticâ funus ejus indicatum est, omnia urbis templa lugubriter etiam insonere. Dominicani, Mercenarii, Franciscani, & princeps Ecclesia, separato officio, deinde simul omnes cum plebe funus ejus cohonestarunt. Chilensis regni Prætor, belli Duces, & cætera nobilitas, cadaveri efferendo succollavere, tantâ officii præstiti æstimatione, ut cum cæteri sibi invicem honoris ergo succederent, ipse Prætor feretrum non antè alteri traderit, quàm ad mediam templi aream deponeret. Fabrilis is artem exercuerat: adeò nihil humilitas officii eum deprimit, quem egregia virtus è grege allevat. Sub id tempus, ab ejusdem Collegii Sociis, grassante peste, & aliis occasionibus, octingenta & amplius capita Sacramento baptismali expiata sunt. In Araucana sede quingentos adultos, & numerum infantium ampliorem, Socii Sacris undis immertere. Quot Bonæ Spci sedis operarii ad ovile Christi hoc anno adduxerint, non distinctè reperio: quamquàm ex vicinarum sedium ejusdem conditionis messe facilis conjectura est.

INTERIM per Tucumaniam vigeat Æthiopum cura, motore Didaco Torres, in ejus gentis levamentum à multis retrò annis incitatissimo. Intendit eam curam orta sub id tempus de Baptismorum Angolæ Æthiopicis collatorum valore controversa: unis consentibus recentè advecta ex Africa mancipia sub conditione baptizanda esse; aliis negantibus. Qui nihil circa Æthiopum ejusmodi Baptismos innovandum censebant, in hunc fermè modum ratiocinabantur. Non esse temerè revocandum in dubium, quod Sacrorum Antistites in Africana ora Regi Catholico subiecta, circa Sacramenta operarentur. Si scrupuli de ea re injiciantur, simplices Æthiopes per totam Americam, spectatâ popularium suorum iteratâ lotione, nusquam quieturos, usque dum etiam relavarentur. Pro remedio rarissimi mali tendi certos laqueos innumeræ multitudini. Non negari fieri posse, ut subinde defectus suborianur circa horum hominum Baptismum, sed plerosque non versati circa valorem. Quis neget inter hæreticos Sacrorum depravatores, multa Baptismata pravè administrari; & tamen rarò sollicitari hæreticos ad Fidem convertos, ut se denuò initiari sinant. Per tot retrò annos nihil de Æthiopum Baptismo ab quoquam dubitatum fuisse, proinde novitatem quovis religiositatis pallio tectam suspicionibus obnoxiam fore. Hæc dissuasores: adversus quos alii aiebant, Africanæ oræ Antistites nihil detractum iri, si defectus, quos ipsi maximopere emendate euperent, nec possent, quavis in Orbis parte corrigerentur. Scrupulositatem non esse vocandam, salutem tot mortalium periclitantem in tuto ponere. Æthiopes semel examinatos facilè quieturos. Perperam autem adduci hæreticorum exemplum rarò Baptismorum valori incommodantium; & ubi errarent, errores adhibitâ cautione etiam corrigendos. Quod verò de novitate ab adversariis opponebatur, non admodum urgere, cum certum sit, sagacitate quorundam mortalium quotidie oriri dubia circa multas res, quæ variantibus circumstantiis diversum à pristino statum accipiunt. Hæc erant utrimque controversiæ robora. Quando verò & quo-

Y

modo

CAPUT
XXII.
Chilenorū
Sociorum
vexationes
& labores.

Sociorum
integritas.

Stephani à
Madrito
mors.

Virtutes.

Fumus.

Octingenti
baptizati,
Item quin-
genti.

Et forsitan
totidem alii.

CAPUT
XXIII.
De Æthio-
pum baptis-
mis.

1621.
Controver-
tuntur Bap-
tismi.

Partes assertis
validos.

Partes negat.

Origo controversa.

Alfonsi Sandovalii sententia.

Huic accedit Archiepiscopus Hispanitanus:

Et viri plane præstantes:

Et Mexicani necnon Novogranatensis:

Et Hieronymus Bogadus.

Tucumania necnon portus Boni-aëris Socii.

Multi Æthiopes baptizantur.

Didaci Torres in Æthiopum nationem officia:

modò in re præsentis dubitatum sit, ad originem recurrendo, non erit infructuosum evolvere. Anno hujus sæculi quinto, dum Didacus Torres Quitensem Provinciam pro Societate fundaret, perspiceretque multa quotannis Æthiopum millia ex Africa in Americam per novum Cartagenæ portum inveni, eorum curam Alfonso Sandovalio, Socio impigro (qui deinde de restauranda Æthiopum salute utilem librum à se scriptum ipsi Didaco Torres dedicavit) commendavit. Is crebrâ percunctatione ab Africanis mercatoribus, quomodò Æthiopibus Baptismus Loandæ conferretur, & insuper multorum annorum usu, cum coram ipse perspexisset, quam Mysteriorum nostrorum inscii plerique appellerent, id in animum induxit suum, optimè se facturum, si scripto libello, Hispanitano Archiepiscopo significaret, videri sibi plerorumque Æthiopum ex Africa in Europam atque Americam transvectorum Baptismata, defectu Catecheseos invalida esse; ac proinde non admittendos ad ulteriora Sacramenta, donec dubii adhibitâ cautione denuò baptizarentur. Placuit Illustrissimo Præsuli Castro & Quiniones libellus Sandovalii, ad quem examinandum ejus autoritate ex Societate nostra ac aliis Ordinibus viri præstantes designati in sententiam Sandovalii concessere. Ex quorum consilio Archiepiscopus Diploma fecit, per Diocesim suam mandans advectos Æthiopes, nemine dempto, prudentium virorum examini subjeci, & dubios, conditione interpositâ, Sacro Fonte immergi. Tanti Præsulis exemplum mox sequuti Mexicani & Novogranatensis regni Antistites, Æthiopum examinatores in portibus maritimis constituere. Quarum rerum fama cum sub id tempus in Tucumaniam volasset, quò ingenti conatu Didacus Torres id examen ubique inducere contendebat, factum, ut ipse in offensionem contrariorum incurreret, judicium præteritis disputationibus oppigneratum ægrè, ut sit, deponere volentium. In his rebus dum sunt, litteræ Hieronymi Bogadi, Collegii Angolani Societatis Rectoris, quem Didacus Torres super ea re consultaverat, ex Africa adferuntur, quas ex Hispano Latine verbas lubet hic appendere. *Pater Didace Torres, Reverentia vestra bene agit, dum de Baptismo Æthiopum ex Africa in alias terras transportatorum adadubitat: nam mea opinio est, non esse baptizatos, & saltem conditione interjectâ rebaptizandos esse, quòd nullâ fermè præmissâ Catechesi Baptismum suscipiant. Prædie enim quam è portu solvant, turmatim sistuntur Vicario, à quo interrogati simul omnes, num Christiani velint fieri, additis pauculis verbis, priusquam qualem Fidem recipiant intelligere possint, acceptis Christianis nominibus (si Superis placet) baptizantur. De hac supina incuriâ sæpè ego, in conspectu Episcopi, Vicarios Generales monui, exiguo planè fructu; nam quamvis recenter moniti suo diligenter fungantur officio, mox tamen in pristinam negligentiam revoluti, indebito modo miserimos homines procurant. Episcopus verò abundè se conscientie sue satisfecisse existimat, si Vicarios, incuriæ accusatos, aliquà pœnâ multaverit.* Hæc Bogadus. Lectis his litteris controversi negotium desitum est: & Sociorum omnium animi in eandem sententiam pedibus manibusque concedentes, in omnem partem se versavere, quò afflictissimæ genti consulerent. Didacus Torres, exiguo planè tempore, mille fermè Æthiopes, non frustra sed cautè, relavit; viginti quinque millia per se instruxit. Episcopos Boni-aëris ac Tucumania ad constituendos Æthiopum examinatores animavit. Ejus hortatu aliquot Socii impigri, devorata Æthiopum linguâ, se totos iis curandis tradidere. In comperto est, Petri Helgueti & Lopii Castillii operâ, plurimorum millium Baptismos in securo fuisse positos. In portu Boni-aëris, concurrentibus subinde multis navibus, ex Africana ora mancipia distrahenda advehentibus, in idipsum numero so fructu invigilabatur. Cordubæ peste grassante, ex septingentis Æthiopibus morte sublatis, mediâ pars, adhibitâ cautione, denuò baptizari debuit: nec dubitabatur id bonum deberi Didaco Torres, à pluribus retrò annis in salutem Æthiopicæ gentis incitatissimo. Nam primus omnium ab Rege Catholico impetravit, ut in America urbibus speciales Æthiopum Parcechiæ instituerentur. Cartagenæ Episcopo autor fuit mancipia in quatuor Ecclesiis dividendi. Synodo Chuquisacensis suavitè, ut decretum faceret de examinandis Æthiopum Baptismis. In ejus epistolis præclaras clausulas invenio, quibus Socios ad id munus incitabat, ne pigeret sementem

jacere

jacere in terram nigram, eam enim præ aliis videri fertiliorem. Joannem Guardiam rogabat, magni faceret fufcas conchas, è quibus candidiffimas margaritas erueret. Porro celebri ostento Didacum Torres ad eam curam animatū olim fuiffe, ab Joanne Salas, probatiffimæ rei fpectatore, didici. Olim è Panamenfi tractu in Peruviam nofter Didacus navigans moribundum Æthiopem, adhibita cautione, baptizabat; eo mortuo & in mare cum pondere, ut folet, dejecto, significavit adstantibus cupere fe maximè refcire ftatum defuncti Æthiopis: mirum dictū! aliquot horis poftquam depreffum effer cadaver, quamvis profpero vento veherentur, circa navim verfo in Cælum vultu, cum duabus avibus nive candidioribus corpori impofitis, apparuit; nemine ex vectoribus dubitante, eo fpectaculo defiderio Didaci Torres fuiffe fatisfactum; & faufti coloris aves, verfosque cadaveris in Cælum oculos, relori non fruftrà Æthiopis felicitatem defignaffe.

DUM sic fereret Æthiopum cura, nihilo frigidius Indi procurabantur. Apud Cuiioënſes Andreas Agricola & Chriſtophorus Deodatus ſubcenſitas Mendoçinæ urbi valles, & Montanas regiones, excuſſionibus continuatis excolentes, magnam Ethnicorum catervam baptizavere. Apud Araucanos, præter ordinarias ex locis vicinis animarum prædas, Vincentius Modolellus, & ejus ſocius, populos longè remotos, hoſtium incurſionibus & itinerum aſperitatibus infeſtos, luſtrantes, octo pagorum incolas, partim Ethnicos, partim Neophytos, Sacramentis expiavere. & In Inſula Sanctæ Mariæ quinquaginta Chriſtianos fecere. Conceptionis urbis Magiſtratus tres Barbaros bello captos fufcæ adjudicarat; duo è tribus, adnitate Rodericio Vaſquio, paulò antequam vitam finirent, baptiſmum admifere; tertius, pertinaciter recuſato animæ remedio, è ſcalâ etiam protrufus eſt: Sed, ô Dei, ad æternam gloriam mortalium indigniſſimum prædeſtinantis opus ſingulare! protrufus, abrupto fune benè licet craſſo, in terram toto pondere procumbit; attonitusque proclamat velle ſe fieri Chriſtianum; nolle ſe æternis deliciis privari: baptiſmum magno affectu poſtulat; quo poſt profeſſionem fidei impetrato, in furcam ruſſum actus, cum ſpe ſalutis æternæ vitam finivit. Captivi etiam alii, admiſſo baptiſmo, in libertatem ſibiortum Dei aſſerri ſunt. Sed ad Chiloënſes navigo, inopinatum Prædæ Valliſoletani funus cohoneſtaturus, vel ob id mihi poſteritati commendandi, quòd eximias corporis & animi dotes, extra mortalium omnium oculos, terrarum ultima petēs, abſconſum venerit. Duodequadraginta ætatis annos computabat, ex quibus duodecim in religione poſuerat, eâ virtutis opinionone, ut paulò antequam fatis concederet, perlatæ Româ ſint litteræ, quibus ad ſummum Societatis gradum admittebatur: quem licet morte præventus non aſſequutus ſit, ſperamus tamen non defraudatum præmio caritatis, quâ bonus Paſtor poſuit animam pro ovibus ſuis. Ibat ille, pro more, Inſulas Chiloënſes adnavigans, cum diſenteria tentari cepit: pergebat tamen proſtigatis viribus Barbaros omni ope curare, tantâ ſui incuriâ, ut ſub arbore ſedens, perſtante aurâ frigidiffimâ, totum panè diem in excipiendis Neophytorum confeſſionibus perduravit, donec eum vires in eo opere penitus deſicerent. Igitur celeri navigatione ad Hiſpanorum oppidulum revectus, tentatis nequicquam remediis, è vivis elatus eſt, tanto omnium mœrore, ut ob lachrymas & ſingultus vix juſta Eccleſiaſtica perſolvi potuerint. Hæc lamenta debebantur viro ad inſtituti noſtri atque Apoſtolice vitæ rationes apprime facto. Singulis diebus è ramali caſâ, aut cymbâ in proximam ſe ſylvam ſummo mane recipiens, acerbâ flagellatione corpusculum excipiebat, qua calorem mentis excitari ſibi aſſerebat. Hæc quaſi velitatione præmiſſa, aciem contra demones explicabat. Quæ verò ſpolia ipſe & Socii retulerint, ſuis temporibus narratum eſt. In Sanctæ Fidei & Boni-æris urbibus, earumque ditionibus, aliquot Ethnicos ad Chriſti caſtra tranſiſſe reperio.

PETRUS Romerus ad Paranam laborans, Patrum Franciſcanorum invitatu, ad duo oppida ab iis in mediterraneis fundata inſpicienda iteratò perrexit, ubi uberem planè fructum expiatis omnibus Neophytis, & quampluribus Ethnicis

CAPUT
XXIV.De Chiloënſi
Regni re-

bus

Multi apud
Chiloënſes
baptizantur.Apud Araucanos
cello
pagi poſto-
lice procurantur.Mirabilis
ſuſpenſi ho-
mimis con-
verſio.Præda Socii
mori.

Fons.

Virtuti.

CAPUT
XXV.De rebus
Paranenſi-
bus.

Petrus Romanus plures baptizans.

Virginis Sichemienfis miraculum.

Baptifmo initiatis, percepit. In medio ad ea oppida itinere lapis vifebatur, Ethnicorum fuperftitionibus famofus, quo ille disturbato, impietatis loco, pietatem fufficiens, fpreto periculo, Crucem erexit. Itapuz Didacus Boroa fylveftria mapalia excutiens, in moribundam mulierem incidit, quam maritus minis terribat, ne Christianis fe adjungeret; fed Didacus Boroa, intrepidus verbis caftigato perfido conjuge, fœminam induxit, ut volens lubensque Baptifmum peteret; quo fufcepto verfus celos animam efflavit. In tribus Paranz oppidis Socii nullum periculum fubterfugientes, multaque prudenter tolerantes, numerum cœleftium, Ethnicos Neophytosque magno numero expiando, peste graffante auxere. Itapuz, tactu Sichemienfis Virginis icunculæ, mulier ob tranfverfum partum laborans liberatur. Sub finem anni Petrus Oniatus, Provincialis Paranz, Sociis promunere inſpectis, decrevit Urvaicam flumen ufque ad portum Boni-aëris per centum & quinquaginta leucas ab Rocho Gonfalvio, quamprimùm fieri tutò poſſet, explorandum, & ſecundi oppidi fundamenta ad ipſum Urvaicæ littus jacienda, & ad Paranam quarti oppidi foundationem adverſo flumine omni ope ab Didaco Boroa tentandam eſſe.

CAPUT
XXVI.
Exploratio
Urvaicæ
flavii di-
ſturbatur.

1622.

IGITUR digreſſo Provinciali Rochus Gonſalvius, Urvaicæ littora ufque ad portum Boni-aëris luſtraturus, habito Neophytorum delectu, ſe dat in viam: quâ re cognitâ, Urvaicenfes Ethnici ſuſpicantes, Rochum Gonſalvium ad portum Boni-aëris tendere velle, ut in exploratam jam ab ſe terram Hiſpanos invitaret (duce eo qui ſub Urvaicenfis expeditionis initium Crucem ad Urvaicæ littus erectam deturbaverat concremaratque) armati, & cymbis impoſiti, magno tumultu progrediuntur: quam rem odorati Rochus Gonſalvius & ejus comites, periculorum certi, nec ignem excitare, nec in propatulo procedere ſatis audebant. Inter quos timores cum intempêtâ nocte ſub littoralibus ſylvis ad quietem ſe componerent, audiunt ſecundo flumine magno fremitu deſcendere furioſorum hominum cymbas, diſtinctis vocibus Rochum ad necem deſtinantium. Unicum remedium in ſilentio ac tenebris fuit: quarum beneficio inobſervatus Gonſalvius, poſtquam tumultuantes ab profluvio rapti longè jam aberant, eò, unde venerat, retrocedens, quantâ celeritate poſuit Conceptionis oppidum repetiit: ubi habito Sociorum conſulto, iter injunctum in aliud tempus dilatatum eſt.

CAPUT
XXVII.
Rochus Gonſalvius oppidum ad Urvaicam froſtra fundare tentat.

Barbarorum venandi modus.

Apoſtolica venatio.

Pegis.

Ariolorum perverſitas.

EA re disturbatâ, ad ſecundum oppidum fundandum Rochus Gonſalvius animum adjecit: quod ut minimo vitæ diſcrimine faceret, generalem, ut vocant, venationem, ad quam campeſtres Urvaicæ populi undequaque invitarentur, per ſuos Neophytos inſtitui procuravit. Porò ejuſmodi venationis generalis hæc fermè eſt ratio. Indi venatores ingentem campum magno planè generali in orbem obſident: deinde ex condicto, diminuto æqualiter orbe, ad centrum, quo ſe ſtruthiones, capræ, aliæque feræ, hominum ſeſe circumcingentium metu, recipiunt, arctando properant, & in anguſtias redactas hilari ſublato clamore maçant, atque in ſolemnes epulas decoctas comedunt. Ad ſolemennem hanc recreationem ſolent Indi ſe longè latèque invitare. Rochus verò Gonſalvius, egregius venator animarum, Neophytis ſuis ſe immiſcens, præ ſe tulit deſiderium ejuſmodi venationem coram ſpectandi; ſed reverà ſub hac venationis ſpecie occultabat conſilium per ſe luſtrandi loca fundandis oppidis opportuna, ſeſeque in familiaritatem Ethnicorum inſinuandi. Quod utrumque licet præſtiterit, tamen quia immaturi adhuc erant & acerbi plerorumque animi, in præſentiarum novi oppidi conſtructio attentari non potuit. Adde, quoddè venatione redux, peſtem in Conceptionis oppido reperit, quâ diſpalati Neophyti Catechumenique, novam laborum materiam ipſi & locio, irrequietè ſylvas & campos, ne quis inexpiatus obiret, indagantibus, præbuere. Peſtem fames exceperit adeò lurida, ut plerique iterùm, deſectiſſimis licet vitibus, ſeſe ad remota loca effunderent, obvia quæque & noxia devorantes. Arioli, occasione abuſi, ſpergebant in vulgus, ob receptam Fidem Chriſtianam hæc mala cœlitùs immitti: & Paranenfes Ethnici per ſecretos calumniarum cuni-

culos

culos Sociorum autoritatem omni ope elevabant. Inconcuſſis ad hæc Gonſalvio & Aragonâ, præ Divini auxilii Ipe omnia dæmonum tertriculamenta poſtponentibus, & ſedato utroque malo reducendis denuò Indis, atque oppido reformando, egregiam operam navantibus.

FELICIUS ad Paranam, peſte etiam graſſante, res agebatur: nam præterquam quòd vetera oppida in ſupplementum morte ſublatorum novis Catechumenorum acceſſionibus reſarcirentur, quartum oppidum apud Inianenſes ab Societate fundatum eſt. Porro Inianenſes ab Itapuanis quindecim leucis adverſo flumine diſtracti, magnâ per multos annos contentione ab Rocho Gonſalvio ac Didaco Boroâ, ut ſe ipſi Itapuanis adjungerent, ſollicitati, partim feritate animorum, partim patriæ deſiderio, morem gerere recuſarant: ſed hæc tempeſtate ita ſe Fidei Chriſtianæ inclinaverant, ut ultrò peterent Sacerdotes: ad quos Didacus Boroa & Petrus Romerus profeſti, omnium fermè animos in ſe propenſos habuere. Paucis igitur renitentibus, novo oppido fundando ſtatim inſudatum eſt, quod ad Iniam rivum, Paranæ influentem, lætis auſpiciis poſitum, Chriſtiq̃ Corporis nomine inſignitum, hætenùs feliciter perdurat. Didaco Boroâ ad veterum oppidorum regimen poſt quindecim dies regreſſo, Petrus Romerus in nova ſtatione perſtitit, unus magnitudine animi plurimorum munia complectens: baptizare infantes, pueros inſtituere, adultos informare, ariolos præſtigias dedocere, ægros inviſere, politicum Chriſtianumq̃ vivendi modum inducere, diu multum agere, noctu prolixè orare, ædificationi inſiſtere, parùm comedere, multum ſudare, liberaliter ſua largiri, concatenati boni Patris labores erant. Stabilito utcumque oppido, in diverſa remotaq̃ loca expeditiones ſuſcipiens, multos ad oppidum, atque ad eò ad Chriſti Fidem, traduxit. Ibat per ericeta, per paludes, per ſpiſſiſſima nemora, nullo tempeſtatum diſcrimine, venatorum more animas indagans, ut quamplurimas Chriſtianæ veritatis telo tranſigeret. Peſte graſſante ad Tibiapum; Pirapum, Caapibarim flumina, per inundatas terras Ethnicorum humeris delatus, pluribus per Baptiſmum ſaluti fuit. Denique ita animosè rem urſit, ut breviffimo tempore novum Corporis Chriſti oppidum, ubi ego olim ferè per annum opellam meam contuli, quadringentas familias, in Catechumenorum album relatas, numerarit, & hætenùs ibi Societas ſuprà quinquies mille capita baptizarit.

AT in Guairaniâ Joſephus Cataldinus novum oppidum fundare tentans, non minùs, quàm ſi fundaffet, ſolo conatu inclaruit. Rem breviter expediam. Ad ſylvas Laureto proximas, ſagittarum materiam efferendi ergò, è remotis locis venerant campeſtres Indi, Ibitirambetam, Braſiliæ obverſam regionem incolentes, è qua regione aliquot Ethnici Lauretanis ſe Neophytis, religionis ergò adjunxerant, narrabantq̃ innumerâ pænè Barbarorum multitudine campos patrios ſcaterere. Occaſione igitur arreptâ Cataldinus, ubi cognovit Ibitirambetanos advenas in arundinetis non procul abeſſe, miſſis Neophytorum honeſtiſſimis, eos invitavit ad oppidum, omnique officiorum genere devinctos rogavit, num ſe ad ſuas terras, Fidei Chriſtianæ propagandæ ergò, ducere velint. Cui Nambahaius, advenarum præcipuus, & inter ſuos potens, in hunc fermè ſenſum reſpondit: *Per me, inquit, non ſtabit, ô Pater, quin tuis votis fiat ſatis: ſed ſcias vellim id ſine tui & mei capitis periculo fieri non poſſe: nam me reliqui Caſiqui in panam introducti Sacerdotis, & ſe in odium novarum rerum maſtabunt. Si vilis tui capitis jaſtura eſt, aude quod ambis.* Cataldinus, re Deo commendatâ, periculi non renuens, & necis, ſi accideret, pro Chriſto appetens, aſſumptis ſecum Didaco Salazario, Socio intrepido, & aliquot Neophytis, Nambahaiò ſe tradit ducendum. Integro menſe adverſo Tibaxivâ flumine ob crebra præcipitia in itinere poſito, ubi proxima Ibitirambetæ loca attingit, Nambahaius per nota viarum diverticula, antequàm popularibus factum ſuum innotefceret, periculo ſe ſubduxit. Sed Cataldinus ultrâ progredi temerarium ratus, conſulto priùs Deo, juvenes duos eo ſine ſecum advectos, è ſuo comitatu ante ſe cum muneribus mittit, rogaturos ab Ibitirambetanis Caſiquiis, ut ad

CAPUT
XXVIII.
Corporis
Chriſti oppi-
di fundatio.

Inianenſes
populi.

Petri Romeri
labores.

Excursioner.

Quadringenta
familie
reducuntur.

CAPUT
XXIX.
Joſephus
Cataldinus
frustra Ibiti-
rambetanos ad
oppidum re-
ducere con-
tendit.

De Campe-
ſtribus Guai-
ranie popu-
lis.

Cataldini
magnanimitas.

se audiendum venire non reuerent. Delegati iuvenes Ibitiramberanis noti erant, spesque affulserat, eorum operâ, gentis primores allici posse ad colloquium. Sed ubi ad primum pagum pervenere, Candiræus vir ferox, pagi Casiquius, audito nuncio, multa in religionem Christianam deblaterans, negat se ad Sacerdotes perrecturum; nec his contentus utrumque juvenem verborum lenociniis primum, tum intentatâ morte, pellicere tentavit, ut apud se remanerent: si id facerent, utriusque ambas filias, quas speciosas ac nobiles habebat, adpromittens; & si reuerent, certam mortem non evitaturus interminans. Major natu ex adolescentibus, quamvis matrimonio jam conjunctus, mortis metu & foedo amore dementatus, statim persuaderi se sinens, in amplexum designatæ puellæ ruit, professus se, desertis Sacerdotibus Christianis, apud Ethnicos remaniturum. Sed Philippus Pipirius, quem honoris causâ nomino, focii turpe transfugium execrans, affirmat se ritu Christiano conjugatum nullâ ferocitate, nullo mortis metu, nullius alterius puellæ venustate nobilitateve adductum iri, ut fidem Christo & conjugii suæ nuper datam violet. Ergo, inquit Candiræus, *moriæris, & despecta filia mea, imperiū, violati, pœnas lues.* Cui Pipirius: *Mori, inquit, possum, sed Christianæ Religionis leges infringere non possum.* In hæc dicentem affirmantemque, si pro ea causâ moreretur, se æternum Deo fruiturum, Candiræus & ejus assecræ insurgunt, fustibusque crudeliter trucidatum, pro more gentis in frustra secant, & magno apparatu parricidali convivio adaptatum devorant. Interim Cataldinus & Salazarius morâ fatigati, suspicari id quod erat, ex consilio Neophytorum, eò unde venerant secundo flumine celerrimè rediere. Paucis post diebus, ex Ibitiramberanis advenis serie parricidii cognitâ, in Dei laudem latè excursum est, quòd novum hominem veteribus Heroibus dignatus fuisset immiscere. Cæterum tanta Pipirii castitatis ante adeptam gloriosam necem apud omnes æstimatio erat, ut Villaricani, audito quemdam Neophytum pro castitate conservanda occisum fuisse, nec scirent quis esset, affirmarint non alium potuisse esse, quàm Pipirium, quòd ipse oculis demissis aspectum mulierum constantissimè devitare solet.

Duorum
Neophytorū
disparitas.

Philippi
Pipirii con-
tinentia.

Forcindo.

Mors.

CAPUT
XXX.
De Francisci
Vasquii
Truxillii
procuratio-
ne.

Socii subsi-
darii.

Benevole
excipiuntur.

Regi Catho-
lici liberali-
tas.

Academia-
rum erectio-
nes.

Pauli V. de
Paraquaria
Socii dictum
honorificum.

INTER hæc Franciscus Vasquius Truxillius, procurator ex Europâ redux, duos & viginti subsidiarios Socios in portum Boni aëris feliciter invexit. Petrus Oniatius Provincialis obvius ulnis è navibus eductos omnibus hilaritatis Religiosæ ostentamētis in Collegium induxit: ubi eos plurifariam exhilaravere sexdecim Neophyti adolescentes, ab Joanne Vaszo Gallobelgâ musicam edocti, & ab Antonio Ruifio quadringentarum leucarum itinere ad portum è Guairaniâ adducti; qui vocum ac instrumentorum dexteritate ita se probavere, ut omnium admirationem meruerint. Ludovicus Gongora Prætor, & Caranga Episcopus, advenas honorificè hilariterque etiam exceperunt. Peractis gratulationis officiis, Regis Catholici recentis litteræ expromptæ sunt, de novo jubentis è suo oratio in nostrorum Neophytorum oppidis Socios omnes ali, & recentè suis sumptibus advectos, ad loca, quo eos Provincialis destinasset; Regiâ pecuniâ transportari. Toti Provinciæ magnum ornamentum addidere ejusdem Regis Catholici litteræ, & Diploma Gregorii Decimi Quinti, quibus scholarum nostrarum auditoribus litterarios Magistrorum ac Doctorum gradus adipiscendi jus concedebatur. Cui juri eum reluctarentur in Tucumania quidam Religiosi, nescio quas litteras antiquatas expromentes, Senatus Chuquisacensis auctoritatem legitimis tabulis pro Societate interposuit. Igitur Collegium Cordubense apud Tucumanos, & Sancti Jacobi apud Chilenos, in Academiis erecta sunt. Sed & aliud à Pontifice Romano huic Provinciæ decus additum est; nam dum Franciscus Vasquius Pontificiam benedictionem de genibus efflagitaret à Paulo Quinto Pontifice Maximo, Paraquariæ Societatis operarios designante, hanc vocem audire meruit: *Vos estis decus Societatis universæ.* Quam vocem tam parvitati nostræ indebitam, quàm Pontificis benevolentia declaratricem, Vasquius quâ potuit vultus & verborum demissione excepit. Ex recentè advectis Sociis Petrus Spinosa, & Gaspar Oforius, fuso inter Indos sanguine clauere; Franciscus Diastanius flexo per Tucumaniam itinere, religiosè recusato

Philosophiam

Philosophiam docendi munere, in Guairaniae subsidium properavit, quò antequàm perveniret, integri fermè pagi incolas à Paiaguais trucidatos, in libamentum Apostolicorum laborum, sepelivit. Reliqui, prout sese in decursu offerent, à me nominabuntur.

Sub finem anni, litteris Mutii Vitellesci Generalis cognitum est, Nicolaum Durandum Mastrillum, Petro Oniato in Peruviam revocato, suffectum esse. In cuius octennali praefectura quinque domicilia in Indorum terris de novo posita sunt, & totidem sedes in Hispanorum urbibus olim erectae, jura Collegiorum accepere, & nuperrimè Estecense Collegium conditum est. Adeò ut jam Provincia universim undecim Collegia, convictoria duo, tyrocinium unum, & tredecim apud Neophytos sedes, censeret. Oniatus, cum solummodo unum supra centum Socios ab decessore suo gubernandos suscepisset, centum & nonaginta quatuor, duplicato fermè numero, reliquit. Pleraque Collegia tripartitas quadripartitave Sodalitates computabat, in quibus selecti Hispani, Aethiopes, Indi, ac scholarum nostrarum auditores, discretis temporibus ad Virginis amorem & virtutum exercitationem informabantur. Cordubensis Academia florebat selectu Magistrorum & discipulorum solertia; nec deerant inter studia intercalares ad Indos missiones, & Aethiopum Catecheses, quibus juvenes nostri Apostolicis expeditionibus initiabantur. In caeteris Tucumaniae Collegiis fervebat domi forisque opus Apostolicum, magno semper animarum proventu. In Calchaquina valle duae sedes nuper positae nutabant, ob Calchaquinorum pertinax in Europæos odium, & quorundam in Indigenas nimiam dominationem, quibus accedebat gentis pervicacia, inolitos ritus obstinate retinentis. In Chiliensi regni metropoli perseverabat Rectorem agere Joannes Romæus, adeò integrâ famâ, ut inter innumeras calumnias, domesticis ac externis venerabilem se præbens, ingentem per se suosque colligeret messem animarum. Cuiusmodi Collegium, per regionem ducentis leucis variâ latitudine in longum protensam, Christophoro Deodato & Andrea Agricola Germano excursoribus, opima de demone spolia, multis Ethnicis baptizatis, identidem reportabat. In Araucana valle eadem erat, quæ à me sæpius descripta Sociorum solertia, & indigenarum perversitas: colligebatur tamèn ex spinoso petrosoque agro aliquantula seges, eò gratior, quò copiosioribus parta sudoribus. Socii Chiloenses, Melchiore Vanegâ duce, pergebant inclarescere, continuâ navigatione octoginta Sacella in totidem vicis per insulas sparsis inspicientes. Sub finem Oniati Praefecturae, Joannes Pastor Marcello Lorençanae, Assumptionis Collegio & subcensitis Neophytorum oppidis hæstentis præposito, ad regimen Collegii Cordubensis evocato, successit; cuius hortamenti non segniter responderant Socii latissimè disparati. Vacillabat tamen, ob mobilitatem & ferocitatem gentis, sedes apud Guaicuræos posita, quamvis eam fulcirent Apostolicis machinamentis Antonius Moranta & Josephus Oregius. In Guairania reliquis Sociis regendis Josepho Cataldino suffectus est Antonius Ruisius, qui aucto Sociorum numero, ex Oniati præscripto, in occasionem novorum oppidorum fundandorum intendebat. Octo inibi Socii erant, Antonius Ruisius Peruanus, Josephus Cataldinus in agro Romano natus, Simon Maçera Neapolitanus, Joannes Vasæus Tornacensis Gallo-belga, Didacus Salazarus & Franciscus Ortega Bærici, Franciscus Diastanius in Insulis Fortunatis, & Christophorus Mendoça in Peruviae montibus orti, tam animis uniti, quàm nationibus dispares. Ad Paranam & Urvaicam pari ferè numero & disparitate nationum rem Christianam promovebant Didacus Boroa Castellanus, Rochus Gonçalvius Paraguarientis, Claudius Ruiër Burgundus, Thomas Urvenia Castellanus, Alfonsus Aragona Neapolitanus, Franciscus à Valle Lusitanus, Petrus Romerus Hispali natus, quibus accessit Ludovicus Bergerus è Gallo-belgica advectus, pingendi & ad modulos canendi arte peritus, qui unanimes per egregia facta, reducendis ad oppida Barbaris, Christianum Hispanicumque dilatabant imperium. Atque ut hoc temel dicam, conducibile videtur Evangelio prædicando adhiberi, sine discretione nationum, quos Deus ipse elegerit, cum ipse disertè pronunciet: *Non vos me elegistis,*

sed

CAPUT
XXXI.
Provinciae
status.

Sedes.

Sodalitates.

Munia.

Socii.

Parvarum
nationum
Sociorum
concordia.

Utilitas.

*Petri Oniati
cōmendatio.*

sed ego elegi vos, ut eatis, & fructum adferatis: nec nostrum sit alligare spiritum Domini. Super hæc usu compertum est, eam nationum mixturam, ut in exercitiis, sic in expeditionibus Apostolicis ad æmulationem multum prodesse. Parantenses Socii, Didaco Boroâ præcipuo motore, Acaraenses & Iguacuanos Ethnicos proximam conversionis spem ostentantes, ad foundationem novorum oppidorum sollicitabant. Rochus Gonsalvius & Alfonso Aragona minori spe, pari tamen conatu, Urvaicensibus pertinaciter reluctantis insistebant: sed spem disparem æqualibus pænè successibus coæquatam brevi videbimus. Cæterum Provincialis Petrus Oniatus Collegiorum mores, & studiorum leges, ad Instituti nostri normam reduxit, & pro Neophytorum oppidis utiles ordinationes condidit; adeo ut fama fuerit, multorum approbationibus celebrata, Didacum Torres Provinciam fundasse, & Petrum Oniatum ordinasse.

